**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**
**ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ**

**КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

## Кваліфікаційна робота магістра

# ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Виконала: магістрантка 2-го курсу,
гр. 8.2313-ср
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньо-професійної програми
«Соціальна робота»
А.С. Коренюк

Керівник: професор кафедри філософії,
публічного управління та соціальної роботи
доцент, д.філос.н. Чайка І.Ю.

Рецензент: професор кафедри філософії,
публічного управління та соціальної роботи,
професор, д.і.н. Приймак О.М

Запоріжжя – 2024

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**
**ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет соціології та управління
Кафедра філософії, публічного управління та соціальної роботи
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 231 «Соціальна робота»
Освітньо-професійна програма «Соціальна робота»

**ЗАТВЕРДЖУЮ**
Завідувач кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи
_____Т.І. Бутченко
«____»_____2024 року

# З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРАНТЦІ

Коренюк Аліні Сергіївні
(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи Технології соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб
керівник роботи Чайка Ірина Юріївна, д.філос.н., доцент,
(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом ЗНУ від «11» березня 2024 року № 434-с

2. Строк подання студентом роботи 4 грудня 2024 року

3. Вихідні дані до роботи Захарова Н. Адаптація дітей дошкільного віку до сучасного соціального простору : монографія. Донецьк : вид-во «Ноулідж», 2010. 216 с., Слющинський Б. Міжкультурна комунікація в українському Приазов'ї: монографія. Київ : Аквілон-Плюс, 2007. 496 с., Технології соціальної роботи і соціальної допомоги в умовах трансформаційного періоду : навч. посіб. / ред.: А. О. Поляничко, А. В. Кирилюк. Суми : ФОП Цьома, 2020. 336 с., Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю: навч. посіб. / І. В. Пєша та ін. Київ : Компринт, 2023. 449 с..

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1. Ознайомитись з історичним контекстом технологій соціальної адаптації дітей; 2. Дати визначення основним поняттям дослідження: «технології соціальної адаптації», «діти», «соціальна адаптація», «внутрішньо переміщені особи»; 3. Обґрунтувати принципи та методи дослідження технологій соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб; 4. Проаналізувати законодавчу базу соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб; 5. Визначити зміст та специфіку соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб; 6. Визначити технології соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб; 7. Провести організацію емпіричного дослідження технологій соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб в БФ «Право на захист»; 8. Проаналізувати результати емпіричного дослідження технологій соціальної адаптації дітей

внутрішньо переміщених осіб в БФ «Право на захист» та дати рекомендації щодо їх адаптації до потреб.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

6. Консультанти розділів роботи

| Розділ | Прізвище, ініціали та посада консультанта | Підпис, дата | |
|---|---|---|---|
| | | завдання видав | завдання прийняв |
| Розділ 1 | Чайка І.Ю., професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи | 06.05.2024 | 06.05.2024 |
| Розділ 2 | Чайка І.Ю., професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи | 25.06.2024 | 25.06.2024 |
| Розділ 3 | Чайка І.Ю., професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи | 16.09.2024 | 16.09.2024 |

7. Дата видачі завдання 28 квітня 2024 року

## КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

| № з/п | Назва етапів кваліфікаційної роботи | Термін виконання етапів роботи | Примітка |
|---|---|---|---|
| 1. | Вибір теми кваліфікаційної роботи | Лютий – березень 2024 | *виконано* |
| 2. | Бібліографічний пошук | Квітень 2024 | *виконано* |
| 3. | Розробка основних положень роботи | Травень 2024 | *виконано* |
| 4. | І розділ | Травень – червень 2024 | *виконано* |
| 5. | ІІ розділ | Липень – вересень 2024 | *виконано* |
| 6. | ІІІ розділ | Вересень – жовтень 2024 | *виконано* |
| 7. | Систематизація висновків | Листопад – грудень 2024 | *виконано* |
| 8. | Нормоконтроль | Листопад – грудень 2024 | *виконано* |

Студент А.С. Коренюк

Керівник роботи І.Ю. Чайка

**Нормоконтроль пройдено**

Нормоконтролер І.С. Цапліна

# РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 86 сторінок, 76 позицій у списку літератури, 2 додатків.

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ, ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ, ДІТИ, ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕННІ ОСОБИ

*Мета дослідження*: систематизація технологій і формування моделі оптимізації соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб в Україні

*Об'єкт дослідження*: соціальна робота з дітьми внутрішньо переміщених осіб в Україні.

*Предмет дослідження*: технології соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб

*Методи дослідження*: аналіз, узагальнення, індукція, конкретизація, систематизація, аналогія, аналіз документів.

*Гіпотеза*: дослідження полягає в тому, що комплексний підхід до соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб, який включає психологічну підтримку, освітню інтеграцію, взаємодію з однолітками та розвиток навичок соціальної взаємодії, може суттєво поліпшити їхнє психоемоційне благополуччя та сприяти успішній соціалізації.

*Висновки:* 1.Вирішення проблеми соціальної адаптації дітей ВПО в Україні передбачає використання системного, багаторівневого підходу.

2. Ефективна соціальна адаптація дітей ВПО залежить від злагодженої роботи всіх соціальних інститутів.

3. Комплексний підхід до соціальної адаптації повинен враховувати вплив психологічних, педагогічних та сімейних факторів.

4. Використання інноваційних форм соціальної роботи забезпечує ефективну соціальну адаптацію дітей ВПО.

## SUMMARY

The qualification work consists of 86 pages, 76 items in the list of references, and 2 annexes.

SOCIAL ADAPTATION TECHNOLOGIES, CHILDREN, SOCIAL ADAPTATION, INTERNALLY DISPLACED PERSONS

*The purpose of research:* to examine and analyze existing social adaptation methods and technologies of children of internally displaced persons (IDPs) in Ukraine, evaluate their effectiveness, and identify ways to optimize the adaptation process.

*Object of research*: social work with children of internally displaced persons in Ukraine.

*Subject of research*: social adaptation technologies of children of internally displaced persons.

*Research methods*: analysis, generalization, induction, specification, systematization, analogy, document analysis.

*Hypothesis*: the research assumes that a comprehensive approach to the social adaptation of children of internally displaced persons, which includes psychological support, educational integration, interaction with peers, and development of social interaction skills, can significantly improve their psycho-emotional well-being and contribute to successful socialization.

*Conclusions*: 1. The issue of social adaptation of children of IDPs in Ukraine requires a systematic approach at all levels.

2. Effective adaptation of IDP children depends on the efforts coordinated by all social institutions.

3. A comprehensive approach to adaptation should consider psychological, pedagogical, and family elements.

4 Innovative forms of work ensure effective social adaptation of IDP children.

**ЗМІСТ**

ВСТУП… ..... 3
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ..... 6
1.1. Історія дослідження проблеми соціальної адаптації дітей-мігрантів ..... 6
1.2. Визначення основних понять дослідження: «технології соціальної адаптації», «діти», «соціальна адаптація», «внутрішньо переміщені особи»… ... 9
1.3. Принципи та методи дослідження технологій соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб..... 15
РОЗДІЛ 2 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ..... 21
2.1. Нормативно-правове регулювання процесу соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб..... 21
2.2. Зміст та специфіка соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб ..... 25
2.3. Особливості використання технологій соціальної роботи в адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб ..... 43
РОЗДІЛ 3. ПРАКСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕНЯ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ НА ПРИКЛАДІ БФ «ПРАВО НА ЗАХИСТ»..... 57
3.1. Особливості організації процесу соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб в БФ «Право на захист» ..... 57
3.2. Рекомендації щодо оптимізації процесу соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб в БФ «Право на захист» ..... 69
ВИСНОВКИ…..... 77
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ…..... 80
ДОДАТКИ…..... 90

# ВСТУП

*Актуальність дослідження.* Проблема соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб набуває особливого значення в контексті сучасних викликів, які постають перед Україною. Внаслідок триваючого збройного конфлікту та соціально-економічних потрясінь значна кількість громадян України були змушені залишити свої домівки та шукати безпеки в інших регіонах країни. Серед них велика кількість дітей, для яких переміщення стало травматичним досвідом, який вплинув на їхній психологічний стан, навчальний процес та соціальну адаптацію.

Значущість дослідження полягає у визначенні та розробці ефективних технологій соціальної адаптації, які б сприяли інтеграції дітей внутрішньо переміщених осіб у нове соціальне середовище. Це розробка програм психологічної підтримки, налагодження освітніх процесів, забезпечення доступу до якісних освітніх послуг, соціалізація та відновлення відчуття безпеки та стабільності.

Важливість даного дослідження також полягає у виявленні прогалин в існуючих механізмах підтримки та соціальної адаптації, аналізі кращих національних та світових практик та розробці рекомендацій щодо вдосконалення державної політики у сфері захисту та підтримки внутрішньо переміщених осіб, зокрема дітей. Забезпечення ефективної соціальної адаптації цієї категорії населення має вирішальне значення для зміцнення соціальної єдності, стабільності та розвитку України в умовах кризи.

*Проблемна ситуація* полягає у значному зростанні кількості внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні внаслідок триваючих воєнних дій та конфліктів, що посилює соціальну напругу та викликає потребу у комплексній підтримці та адаптації цієї категорії населення. Особливої уваги потребує адаптація дітей ВПО, які зіткнулись не тільки з втратою дому, а й соціального оточення, звичного ритму життя та освітнього процесу. Ці зміни суттєво впливають на психоемоційний стан дітей, їхню здатність до навчання та соціалізації.

*Об'єктом дослідження* є соціальна робота з дітьми внутрішньо переміщених осіб в Україні.

*Предметом дослідження* є технології соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб.

*Метою дослідження* є систематизація технологій і формування моделі оптимізації соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб в Україні

У відповідності до мети роботи були визначені такі *завдання:*

– ознайомитись з історичним контекстом технологій соціальної адаптації дітей*;*

– дати визначення основним поняттям дослідження: «технології соціальної адаптації», «діти», «соціальна адаптація», «внутрішньо переміщені особи»*;*

– обґрунтувати принципи та методи дослідження технологій соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб;

– проаналізувати законодавчу базу соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб;

– визначити зміст та специфіку соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб;

– дослідити особивості використання технологій сціальної роботи з дітьми внутрішньо переміщених осіб;

– організувати проведення емпіричного дослідження технологій соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб в БФ «Право на захист» *;*

– проаналізувати результати емпіричного дослідження технологій соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб в БФ «Право на захист» та дати рекомендації щодо їх адаптації до потреб.

*Гіпотеза* дослідження полягає в тому, що комплексний підхід до соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб, який включає психологічну підтримку, освітню інтеграцію, взаємодію з однолітками та

розвиток навичок соціальної взаємодії, може суттєво поліпшити їхнє психоемоційне благополуччя та сприяти успішній соціалізації.

*Структура роботи:* кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури та додатків.

# РОЗДІЛ 1
# МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

## 1.1. Історія дослідження проблеми соціальної адаптації дітей-мігрантів

Аналіз історії досліджень соціальної адаптації дітей-мігрантів свідчить про важливість теми переходу з одного культурного чи національного контексту в інший. Завжди важлива для фахівців у галузі соціальної роботи та освіти проблема соціальної адаптації дітей, в умовах глобалізації та зростаючих міграційних потоків, знаходиться в авангарді соціальних та педагогічних досліджень. Дослідження соціальної адаптації дітей-мігрантів мають давню історію у світовій науці. Уже в першій половині XX століття з'явилися праці про вплив міграції на психіку та розвиток дітей (зокрема роботи К. Бюлера, Ж. Піаже) [7, с. 15-20]. У другій половині 20 століття значний внесок у розробку цієї проблематики зробили такі зарубіжні вчені, як Дж. Беррі, К. Оберг, Г. Тріандіс, які досліджували процеси акультурації, культурного шоку, адаптації в умовах нове культурне середовище [50 с. 26-32]. Вагомий внесок у дослідження соціальної адаптації дітей-мігрантів зробили зарубіжні вчені. Канадський крос-культурний психолог Джон Беррі розробив одну з найвідоміших теорій акультурації, в якій він виділив чотири стратегії адаптації мігрантів до нового культурного середовища: асиміляція, сепарація, маргіналізація та інтеграція. Його модель акультурації широко використовується в дослідженнях адаптації дітей-мігрантів. Американський антрополог К. Оберг ввів термін «культурний шок» для опису стану дезорієнтації та тривоги, які відчувають люди, які потрапляють у нове культурне середовище. Він описав чотири етапи культурного шоку: «медовий місяць», криза, відновлення та адаптація культурного шоку, які важливі для розуміння труднощів, з якими стикаються

діти-мігранти. Г. Тріандіс, американський крос-культурний психолог, досліджував вплив таких культурних аспектів, як індивідуалізм-колективізм, на процеси адаптації та міжкультурні взаємодії. Його ідеї про культурні відмінності в сприйнятті та поведінці є цінними для аналізу адаптаційних характеристик дітей з різних культурних груп. Ці фундаментальні праці зарубіжних вчених становлять важливу теоретичну основу сучасних досліджень соціальної адаптації дітей-мігрантів і часто цитуються в українських наукових працях, присвячених цьому питанню.

У вітчизняній науці інтерес до адаптації дітей-мігрантів зріс наприкінці 20 – на початку 21 ст., що було пов’язано зі збільшенням міграційних потоків після розпаду СРСР. Особливої актуальності ця тема набула після 2014 року у зв’язку зі збройним конфліктом на сході України та появою великої кількості внутрішньо переміщених осіб. Сучасні українські дослідники, спираючись на світовий досвід міграційних досліджень, активно розробляють як теоретичні, так і практичні аспекти соціальної адаптації та інтеграції дітей із сімей мігрантів та внутрішньо переміщених осіб в освітнє середовище та приймаючі громади.

Н. Сабат проаналізувала останні дослідження та публікації з проблем адаптації та соціалізації дітей-мігрантів [41]. Вона зазначає, що з кінця 90-х років ХХ століття активізувалися дослідження цієї проблеми. Зокрема, дослідниця зазначає, що К. Бориченко та К. Ковязіна розробляють проблеми соціального захисту дітей, у тому числі з сімей переселенців. І. Лизун досліджує соціальні потреби дітей трудових мігрантів. Г. Ляльчук розглядає батьківсько-дитячі стосунки та їх відновлення в родинах трудових мігрантів. Л. Завацька розглядає соціальні потреби дітей трудових мігрантів у новому соціально-освітньому середовищі. Дослідник також вказує, що Н. Гевчук розробила організацію виховної роботи з дітьми трудових мігрантів в умовах загальноосвітнього навчального закладу. І. Тарасюк охарактеризувала процес адаптації дітей-мігрантів та їхніх сімей в іншомовному культурному просторі, а А. Таранова – механізми їхньої соціальної адаптації. Крім того, Н. Сабат

зазначає, що технології занять з дітьми-переселенцями, а саме форми, засоби, методи тощо, розроблені К. Левченко, В. Панок, В. Пігіда, І. Трубавіна.

У контексті соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб важливо також звернути увагу на дослідження інших вчених. Аналізуючи сучасні дослідження проблеми внутрішньо переміщених осіб, С. Силкіна [72] зазначає, що соціальні аспекти роботи з внутрішньо переміщеними особами під час війни та кризи розкриваються в працях таких науковців, як Н. Бочкор, Н. Гусак, Є. Дубровська, А. Конончук, Т. Семигіна. На питанні надання підтримки та психологічної допомоги внутрішньо переміщеним особам акцентовано увагу в працях О. Блиновської, Ю.В. Гундертайло, О. Залеська, С. Максименко, Д. Романовська та ін. Специфіку соціально-педагогічної роботи з внутрішньо переміщеними особами проаналізовано в дослідженнях А. Акмалової, Н. Савельєва, І. Трубавіного та ін. Соціальну адаптацію особистості досліджували у своїх працях К. Андросович, О. Безпалько, А. Налхаян. Питанням адаптації дітей вимушених переселенців та організації їх повноцінного вільного часу в позаурочний час займався Ю.В. Жданович. Про особливості здійснення соціально-педагогічного супроводу дітей-переселенців у навчальному закладі йдеться в наукових працях Т. Алексєєнко. Також у контексті соціальної адаптації дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб цінним для дослідників є посібник «Соціальна робота з сім’ями та дітьми, які потребують особливого догляду», виданий у 2017 році Представництвом Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні [51]. Метою цього посібника є надання соціальним працівникам систематичних і практичних знань і навичок, необхідних для ефективної роботи з вразливими сім’ями, до яких належать сім’ї внутрішньо переміщених осіб. Це сприятиме формуванню та вдосконаленню необхідних професійних компетенцій фахівців соціальної сфери, покращенню якості соціальних послуг, що надаються таким сім’ям та дітям.

З огляду видно, що проблема соціальної адаптації дітей-мігрантів перебуває в центрі уваги дослідників уже більше десяти років. У вітчизняній науці спостерігається зростання інтересу до даної теми, особливо в контексті

збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб у зв'язку зі збройним конфліктом. Українські вчені досліджують різні аспекти соціальної адаптації дітей-мігрантів: від соціального захисту та задоволення їхніх потреб до виховної роботи, психологічної підтримки та формування міжкультурних компетенцій. Водночас аналіз наукових праць свідчить про те, що дана тематика ще не вичерпана і потребує подальших комплексних досліджень, особливо в частині розробки та впровадження ефективних технологій соціально-педагогічної роботи з дітьми переселенців та внутрішньо переміщених осіб в умови навчального процесу.

Таким чином, дослідження соціальної адаптації дітей-мігрантів почалися в першій половині 20 століття роботами К. Бюлера і Ж. Піаже, продовжилися в другій половині 20 століття роботами Дж. Беррі, Д. Оберга та Г. Тріандіса, а в Україні активізувався наприкінці XX – на початку XXI століття завдяки дослідженням Н. Сабат, І. Трубавіній, Т. Семигіній та інших, особливо після 2014 р. Аналіз наукових праць показує, що ця тема залишається актуальною та потребує подальших досліджень у контексті сучасних викликів.

### 1.2. Визначення основних понять дослідження: «технології соціальної адаптації», «діти», «соціальна адаптація», «внутрішньо переміщені особи»

Будь-яке наукове дослідження має базуватися на чітко визначеному понятійно-категоріальному апараті. Це дозволяє окреслити теоретичні основи роботи, забезпечує чітке розуміння ключових термінів і понять, а також створює основу для подальшого емпіричного аналізу. У контексті дослідження технологій соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб особливо важливим є чітке визначення таких основних понять, як «технології соціальної адаптації», «діти», «соціальна адаптація» та «внутрішньо переміщені особи».

Кожне з цих понять має свою специфіку і потребує ретельного розгляду з урахуванням особливостей предмета та об'єкта дослідження. Зокрема, поняття «технології соціальної адаптації» відносить нас до інструментального аспекту

роботи з дітьми-переселенцями, тоді як «соціальна адаптація» описує процес пристосування до нових умов. Поняття «діти» та «внутрішньо переміщені особи» характеризують специфіку цільової групи, на яку здійснюються адаптаційні впливи.

Отже, у цьому підрозділі ми розглянемо кожне з цих понять більш детально, спираючись на наявні теоретичні розробки та правові визначення. Це дозволить створити міцну концептуальну основу для подальших досліджень технологій соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб. Згідно з тлумачним словником, слово «діти» має два основних значення: по-перше, це маленька дівчинка або маленький хлопчик. Друге значення «сини та дочки однієї матері». Цей відтінок значення підкреслює кровно-родинні зв’язки незалежно від віку людини [11]. Таким чином, слово «діти» може використовуватися як для позначення маленьких дівчаток і хлопчиків, так і для опису нащадків певної людини, незалежно від їх віку. Перше значення підкреслює вікові особливості, а друге - родинні зв'язки.

У законодавчій сфері України поняття «діти» було офіційно прийнято у 2001 році, відповідно до Конвенції ООН про права дитини, яка визначає дитину як людину віком до 18 років [37]. Діти є невід'ємною частиною суспільства і зазвичай становлять приблизно одну п'яту чи одну шосту частину населення. Наявність у суспільстві значної кількості дітей та підлітків є важливим фактором, що впливає на потенціал його розвитку, оскільки саме молоде покоління забезпечує перспективи майбутнього зростання та процвітання. Діти, як особлива соціальна група, мають низку специфічних прав, зокрема право на життя, освіту, охорону здоров’я, розвиток, відпочинок, правосуддя, батьківське піклування та захист, захист сім’ї, суспільства та держави тощо.

Статтею 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» визначено, що внутрішньо переміщена особа – це громадянин України, іноземець або особа без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах і мають право на постійне проживання в Україні, які змушені покинути або покинути місце проживання внаслідок або

з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, масового насильства, порушення прав людини та природних чи штучних надзвичайних ситуацій [34]. У детальному порівняльному аналізі дослідники М.Менджул і Ю.Паніна дослідили, як різні країни визначають у своєму законодавстві поняття «внутрішньо переміщена особа» [27]. Їх дослідження охопили Україну, Хорватію, Грузію та Молдову. Вони виявили, що в Україні ця концепція найбільше відповідає міжнародним стандартам, зокрема Керівним принципам ООН щодо переміщених осіб. Хоча в інших країнах це визначення часто ігнорує збройний конфлікт, як причину переміщення, або применшує значення стихійних лих. Дослідники також виявили, що в різних країнах юридичне визначення часто включає політичні мотиви, а іноді й приховані форми етнічної дискримінації. Загальний висновок дослідження полягає в необхідності стандартизації підходів до визначення статусу внутрішньо переміщених осіб з метою досягнення більшої єдності міжнародного права.

Варто проаналізувати поняття «мігрант» і «внутрішньо переміщена особа» (ВПО) – це дві споріднені, але все ж різні категорії осіб, які змінили місце проживання.

«Мігрант» – це особа, яка за власним бажанням або через зовнішні обставини перетинає кордон країни з метою зміни постійного місця проживання. Причини міграції можуть бути різними: економічні (пошук кращої роботи чи умов життя), освітні (навчання в іноземних закладах), соціальні (возз’єднання родини) чи гуманітарні (втеча від переслідувань чи конфліктів).

З іншого боку, «внутрішньо переміщена особа» – це особа, яка була змушена покинути місце постійного проживання, але залишилася в межах своєї країни. Найчастіше це відбувається внаслідок збройних конфліктів, порушення прав людини, природних або техногенних катастроф.

Спільним для обох категорій є факт вимушеного чи добровільного переміщення з місця постійного проживання, необхідність адаптації до нових умов життя, часто подібні соціально-економічні проблеми: пошуку житла,

працевлаштування, доступу до освіти та медичних послуг. Обидві категорії потребують особливої уваги з боку державних та міжнародних організацій.

Основна відмінність, однак, полягає в тому, що мігранти перетинають міжнародні кордони і, отже, підпадають під дію міжнародного міграційного права та можуть мати інший правовий статус у країні перебування. Внутрішньо переміщені особи залишаються громадянами своєї країни, зберігають усі конституційні права та захищені національним законодавством. Варто зазначити, що в сучасному світі ці категорії часто збігаються. Наприклад, внутрішньо переміщена особа може згодом стати мігрантом, якщо вирішить покинути свою країну в пошуках безпечніших умов життя за кордоном.

Соціальна адаптація є дуже важливим процесом для внутрішньо переміщених осіб (ВПО), оскільки забезпечує їх ефективну інтеграцію в нове соціальне середовище. Такий процес полягає в активній адаптації індивіда чи групи до вимог і очікувань нової соціальної системи, що дозволяє їм відновити звичайний ритм життя після переселення.

Відповідно до опису Сучасної української енциклопедії, «соціальна адаптація» полягає не лише у зовнішньому пристосуванні до нових умов, а й у внутрішній гармонізації особистості [1]. Цей процес включає соціалізацію - вбудовування індивіда в нову культурну та соціальну структуру, інкультурацію - засвоєння культурних норм і мови нового середовища, а також трудову адаптацію, яка сприяє включенню в трудовий процес нової спільноти.

У процесі «соціальної адаптації» особистість вчиться узгоджувати свої самооцінки з оцінками нового суспільства, а також миритися з реальними можливостями та умовами, які існують у новому соціальному середовищі. Вони набувають здатності осмислено орієнтуватися в нових ситуаціях, обирати відповідні моделі поведінки та використовувати доступні ресурси для задоволення своїх потреб. Основними проявами успішної соціальної адаптації є активна і творча включеність у соціальні процеси, готовність до взаємодії, а також адаптація до міжособистісних стосунків і культурного середовища. У своєму аналізі стану, поглядів і підходів до соціальної адаптації С. Кравцов

визначив внесок ряду видатних учених, кожен з яких по-своєму вплинув на розуміння цього поняття [19]. Г. Спенсер – англійський філософ і соціолог, визначив «соціальну адаптацію» як безперервну підтримку відповідності між внутрішніми відносинами індивіда зовнішнім умовам. Його погляди стали основою для розвитку соціологічних теорій адаптації. Е. Дюркгейм – французький соціолог, розглядав соціальну адаптацію через призму функціоналізму, наголошуючи на важливості солідарності та інтеграції в соціальних структурах для підтримки соціального порядку. Т. Парсонс – американський соціолог, вважав, що соціальна адаптація є ключем до функціонування соціальної системи, і описував її як процес, під час якого індивід адаптує свої дії до очікувань суспільства. Ці та інші дослідники, згадані С. Кравцовим, допомогли дати багатоаспектне розуміння «соціальної адаптації», підкресливши її значення в забезпеченні особистісного розвитку та соціальної інтеграції особистості.

Дослідниця Н. Захарова у своїй монографії звертає увагу на декілька підходів до визначення поняття «соціальної адаптації» [16, с.7-21]. Під соціальною адаптацією розуміють елемент діяльності, функція якого полягає у вирішенні типових завдань за допомогою прийнятних методів соціальної поведінки. Визнання «соціальної адаптації» як специфічної пристосувальної діяльності, зумовленої змінами соціальної дійсності та спрямованої на оптимізацію взаємодії людини з навколишнім середовищем у відповідь на появу новизни. Входження індивіда в конкретну соціальну спільність шляхом засвоєння соціального досвіду цієї групи і використання раніше набутого досвіду, поступового перенесення соціальних норм і цінностей на особисті установки. Т. Алексєєнко, О. Кононко визначають соціальну адаптацію дитини як інтегративний показник її здатності адекватно сприймати навколишню дійсність, ставитися до людей, подій і вчинків. І. Фурман вважає, що «соціальна адаптація» – це процес і результат активного пристосування індивіда до мінливого середовища за допомогою різноманітних інтерналізованих соціальних засобів.

Що стосується поняття «технології соціальної адаптації», то її слід розглядати в контексті поняття «соціальної технології». Систематизували це поняття у своїх працях В. Шахрай, О. Виноградська та Л. Бєлова [61, с.6-11; 6 С. 10-12]. Технологія (від грец. techne – мистецтво, майстерність, уміння + logos – вчення) – система знань про способи і засоби обробки та якісного перетворення об’єкта. «Соціальна технологія» визначається як система знань про оптимальні методи перетворення та регулювання суспільних відносин і процесів у повсякденному житті людей, а також сама практика алгоритмічного застосування оптимальних методів перетворення та регулювання соціальних відносин і процесів. Відмінності соціальних технологій від технологій виробництва істотні. По-перше, в соціальних технологіях неможливо точно визначити очікуваний результат, оскільки предметом впливу є людина, її властивості, які важко змінити. По-друге, на відміну від жорсткої послідовності операцій у виробничих технологіях, у соціальних технологіях процедура трансформації є більш гнучкою і не настільки жорстко детермінованою. По-третє, зазначена послідовність дій у соціальних технологіях не гарантує повної ефективності, оскільки людина є багатофакторною системою і піддається впливу багатьох зовнішніх впливів. І, нарешті, в соціальних технологіях велику роль відіграє зворотний зв'язок, існує можливість вибіркового повторення окремих частин процесу, на відміну від лінійної послідовності виробничих технологій. Таким чином, основна відмінність соціальних технологій полягає в специфіці їх суб’єкта – людини, її свідомості, поведінки, які є значно складнішими за технологічним впливом порівняно з виробничими процесами.

Таким чином, в рамках цього параграфу було розглянуто та визначено ключові поняття, які є основою для дослідження технологій соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб. Спочатку проаналізовано термін «діти» з точки зору словникового визначення та закріплення у нормативно-правових актах України (відповідно до Конвенції ООН про права дитини та Сімейного кодексу). «Діти» – це особлива соціальна група, яка має певні права, що є важливим потенціалом для розвитку громади. По-друге, поняття

«внутрішньо переміщені особи» було розглянуто відповідно до законодавчого визначення в Україні та порівняно з підходом інших країн на основі порівняльного аналізу, здійсненого М. Менджул та Ю. Паніною. Виявлено необхідність унфікації змісту цього поняття на міжнародному рівні. По-третє, проаналізовано різні підходи до тлумачення поняття «соціальна адаптація», що описує процес адаптації індивіда чи групи до нових соціальних умов. Ключові аспекти – активна взаємодія з навколишнім середовищем, засвоєння норм і цінностей, вирішення проблем у соціально прийнятний спосіб. Нарешті, поняття «технологія соціальної адаптації» було представлено крізь призму поняття «соціальна технологія», яка передбачає системний, алгоритмічний підхід до регулювання соціальних процесів. Основна відмінність соціальних технологій від технологій виробництва полягає в специфіці їх предмета – свідомості та поведінки людини.

### 1.3. Принципи та методи дослідження технологій соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб

У процесі дослідження технологій соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб важливо чітко визначити методологічні засади роботи. Правильний вибір принципів і методів дослідження забезпечує достовірність, валідність і репрезентативність отриманих результатів.

Принципи дослідження – основні принципи, що визначають загальну стратегію наукового дослідження та забезпечують його об’єктивність. Методи, у свою чергу, є специфічними інструментами збору, обробки та аналізу емпіричних даних. Для досягнення мети дослідження та вирішення поставлених завдань необхідний обґрунтований підбір методичного інструментарію [ 22]. У цьому підрозділі ми докладніше розглянемо принципи та методи, використані в нашому дослідженні, та обґрунтуємо їх значення для дослідження технології соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб. Розуміння методологічних засад дослідження не тільки забезпечує його

якість, але й створює основу для подальшої верифікації результатів науковою спільнотою та потенційного застосування розробленої методології в суміжних наукових сферах.

Першим і одним з найважливіших є принцип об'єктивності. Вона вимагає від нас неупередженого підходу до вивчення явищ, виключення суб’єктивності та однобічності у відборі та оцінці фактів. У контексті дослідження технологій соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб це особливо важливо. Керуючись цим принципом, ми використовуватимемо лише перевірені дані з надійних джерел про стан внутрішньо переміщених осіб та їхніх дітей. Це допоможе уникнути спотворення реальної картини та забезпечить достовірність наших висновків. Крім того, ми розглянемо різні підходи до соціальної адаптації, не віддаючи перевагу жодному без належного обґрунтування. Це дозволить провести комплексний аналіз існуючих технологій і методів, виявивши їх сильні та слабкі сторони. Важливим аспектом принципу об’єктивності також є врахування як позитивних, так і негативних сторін використання різних технологій соціальної адаптації. Ми не будемо ігнорувати можливі недоліки чи проблеми, пов’язані з певними підходами, оскільки це може призвести до упереджених висновків. Таким чином, дотримання принципу об’єктивності допоможе нам провести неупереджене та всебічне дослідження, що вкрай важливо для розуміння складних питань соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб.

Ще одним важливим принципом нашого дослідження є принцип системності. Цей принцип дозволяє розглядати об’єкт дослідження як цілісну систему з урахуванням усіх її елементів і зв’язків між ними. Це спонукає нас розглядати соціальну адаптацію внутрішньо переміщених дітей не ізольовано, а в контексті їхніх сімей, громад і суспільства в цілому. І також дозволяє врахувати широкий спектр факторів, що впливають на процес адаптації.

Застосовуючи цей принцип, ми проаналізуємо взаємозв’язки різних аспектів адаптації: психологічного, соціального, освітнього та культурного. Це допоможе зрозуміти, як різні сфери життя дитини впливають одна на одну в

процесі адаптації до нових умов. Крім того, принцип системності вимагає вивчення впливу різних інституцій на процес адаптації. Ми розглянемо роль школи, соціальних служб, громадських організацій та інших інституцій у підтримці дітей-переселенців. Це дозволить нам оцінити ефективність різних підходів і виявити можливості вдосконалення системи підтримки.

Таким чином, застосування принципу системності дозволить отримати цілісну картину процесу соціальної адаптації дітей-переселенців з урахуванням усіх відповідних аспектів і взаємозв’язків. Це в свою чергу допоможе нам розробити більш ефективні та комплексні рекомендації щодо вдосконалення технологій соціальної адаптації.

Важливим принципом нашого дослідження є принцип детермінізму. Цей принцип передбачає встановлення причинно-наслідкових зв’язків між явищами, що важливо для розуміння процесів соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб.

У контексті нашої роботи принцип детермінізму проявляється через ретельний аналіз факторів, що впливають на успішну соціальну адаптацію дітей-переселенців. Ми намагаємося виділити ключові фактори, які сприяють або перешкоджають адаптації, розуміючи, що ці фактори можуть бути як зовнішніми (наприклад, соціальне середовище, економічні умови), так і внутрішніми (психічний стан дитини, її особистісні особливості).

Застосування цього принципу також пов’язане з дослідженням впливу конкретних технологій соціальної адаптації на різні аспекти життя дітей-переселенців. Ми намагаємося визначити, як конкретні методи та підходи впливають на психологічне благополуччя дітей, їх успішність у навчанні, соціальні зв’язки та загальну інтеграцію в нове середовище. Крім того, принцип детермінізму спонукає дослідити взаємозв’язок між соціальною політикою держави щодо ВПО та ефективністю адаптаційних процесів. Це допомагає нам зрозуміти, як законодавчі ініціативи, програми підтримки та інші урядові заходи впливають на реальні життєві ситуації дітей ВПО та їхніх родин.

Таким чином, дотримання принципу детермінізму дозволяє не тільки описувати явища, але й пояснювати їх, розкриваючи їх причини та наслідки. Це має вирішальне значення для розробки ефективних стратегій соціальної адаптації, оскільки дозволяє нам точно зрозуміти, які чинники потрібно змінити або посилити для досягнення найкращих результатів.

У нашому дослідженні технологій соціальної адаптації внутрішньо переміщених дітей ми використовуємо широкий спектр наукових методів. В першу чергу ми звернемося до теоретичних методів, які є концептуальною основою нашої роботи.

По-перше, ми активно використовуємо аналіз і синтез. Аналіз дозволяє розкласти комплексне явище соціальної адаптації на окремі елементи, детально розглядаючи психологічні, соціальні та педагогічні аспекти. Синтез, у свою чергу, дозволяє об’єднати ці елементи в цілісну картину, розкриваючи їхні взаємозв’язки та взаємовплив.

По-друге, ми використовуємо методи абстракції та конкретизації. Абстрагування дозволяє виділити найважливіші особливості процесу адаптації, відволікаючи увагу від другорядних. Конкретизація, з іншого боку, допомагає застосувати загальні теоретичні припущення до реальних ситуацій дітей-ВПО.

Крім того, звернемося до індукції та дедукції. Індуктивний метод використовується для формулювання загальних висновків на основі окремих фактів про адаптацію дітей-переселенців. Дедуктивний метод дозволяє застосовувати загальні теорії та концепції соціальної адаптації до конкретних випадків.

Варто також згадати про метод моделювання, який допомагає створювати теоретичні моделі процесу соціальної адаптації, що дає змогу прогнозувати можливі ефекти різних підходів і стратегій.

Не менш важливими є методи емпіричного дослідження, які дають змогу зібрати фактичний матеріал про реальний стан соціальної адаптації дітей-переселенців. Серед них особливе місце посідає спостереження за поведінкою та взаємодією дітей-переселенців у різних соціальних контекстах.

Також ми активно використовуємо різноманітні форми досліджень, зокрема опитування дітей, їхніх батьків та спеціалістів, які працюють з внутрішньо переміщеними особами. Глибинні інтерв'ю є особливо цінними, оскільки вони дозволяють отримати більш детальну та детальну інформацію.

Іншим важливим джерелом інформації є аналіз документів, зокрема нормативно-правових актів, звітів організацій, які співпрацюють з внутрішньо переміщеними особами та інших відповідних матеріалів.

Нарешті, ми використовуємо методи обробки даних для систематизації та інтерпретації зібраної інформації. З одного боку, це кількісний (статистичний) аналіз, який дозволяє обробляти числові дані, наприклад, для визначення відсотка успішно адаптованих дітей або оцінки ефективності різних технологій адаптації. З іншого боку, ми використовуємо якісний аналіз для інтерпретації неструктурованих даних, таких як відповіді на відкриті запитання в інтерв’ю або спостереження за поведінкою дітей.

Такий комплексний підхід до методології дослідження дозволяє всебічно досліджувати проблему соціальної адаптації дітей-переселенців, поєднуючи теоретичні знання з емпіричними даними, формуючи обґрунтовані висновки та рекомендації.

На підставі огляду принципів і методів дослідження технологій соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб можна зробити висновок про складність та багатогранність обраного підходу. Застосування принципів об’єктивності, системності та детермінізму разом із використанням широкого спектру теоретичних та емпіричних методів дозволяє комплексно досліджувати проблему та розробляти ефективні стратегії соціальної адаптації дітей-переселенців з урахуванням враховувати всі ключові аспекти цього складного процесу.

Таким чином, в дослідженнях технологій соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб ми керуємось принципами об’єктивності, системності та детермінізму. Наші методи дослідження включають аналіз і синтез, абстрагування і специфікацію, індукцію і дедукцію, моделювання,

спостереження, опитування, аналіз документів, а також кількісний і якісний аналіз даних.

На основі теоретико-методологічного аналізу можна зробити висновок, що дослідження технологій соціальної адаптації внутрішньо переміщених дітей мають глибоке історичне коріння та потужну наукову базу, яка розпочалася з фундаментальних праць К. Бюлера та Ж. Піаже та збагачується сучасним українознавством. Понятійний апарат дослідження, що включає поняття «діти», «внутрішньо переміщені особи», «соціальна адаптація» та «технології соціальної адаптації», створює цілісну теоретичну структуру, що дозволяє комплексно зрозуміти досліджуване явище. Особливого значення набуває розуміння дітей як особливої соціальної групи з певними правами та потенціалом розвитку, а також цілісне бачення процесу соціальної адаптації як активної взаємодії особистості з новим соціальним середовищем. Методологічний ресурс дослідження, заснований на принципах об’єктивності, системності та детермінованості, надає можливість для комплексного вивчення проблеми та розробки ефективних технологій соціальної адаптації. Слід підкреслити, що специфіка соціальних технологій, на відміну від індустріальних, полягає в їх орієнтованості на свідомість і поведінку людини, що вимагає особливо виваженого та науково обґрунтованого підходу до їх розробки та впровадження. Важливість подальших досліджень у цьому напрямі визначається як теоретичною необхідністю стандартизації основних понять на міжнародному рівні, так і практичними викликами, пов’язаними з адаптацією дітей внутрішньо переміщених осіб до сучасних умов.

# РОЗДІЛ 2
# ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

## 2.1. Нормативно-правове регулювання процесу соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб

Нормативно-правове регулювання процесу соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб (далі ВПО) є основоположним аспектом забезпечення їх прав та інтересів в умовах вимушеного переселення. Аналіз законодавчої бази у цій сфері дозволяє зрозуміти, наскільки ефективно держава реагує на виклики, пов’язані із соціальною адаптацією внутрішньо переміщених дітей, та які механізми забезпечують захист їхніх прав на законодавчому рівні.

Структура нормативно-правової бази, що регулює процес соціальної адаптації внутрішньо переміщених дітей, є багаторівневою і включає як міжнародні, так і національні правові акти. Варто зазначити, що ця структура постійно розвивається, реагуючи на нові виклики та потреби, що виникають у зв’язку з динамічною ситуацією в країні [28].

На міжнародному рівні ключовим документом, що визначає права дітей, у тому числі дітей внутрішньо переміщених осіб, є Конвенція ООН про права дитини [17]. Цей документ, ратифікований Україною, встановлює основні стандарти захисту прав дитини, які держава зобов'язується забезпечувати. Особливе значення в контексті соціальної адаптації внутрішньо переміщених дітей мають положення Конвенції про право дитини на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист та збереження особистості. Аналізуючи національне законодавство України, слід зазначити, що воно ґрунтується на конституційних засадах захисту прав і свобод громадян. Конституція України, як основний закон держави, гарантує рівні права всіх громадян, у тому числі дітей, незалежно від їх статусу та місця проживання. Це створює правову базу

для розвитку спеціальних механізмів захисту прав внутрішньо переміщених дітей.

Основним нормативно-правовим актом, що регулює права і свободи внутрішньо переміщених осіб, є Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [35]. Цей закон визначає поняття внутрішньо переміщеної особи, встановлює гарантії дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, регулює процес їх соціальної адаптації. Проте варто зазначити, що хоча цей закон створює загальну правову базу для захисту прав внутрішньо переміщених осіб, він не містить окремих положень щодо дітей, що в контексті нашого дослідження можна вважати певними недоліками. Важливим нормативно-правовим актом у контексті нашого дослідження є Закон України «Про охорону дитинства» [38]. Цим законом визначено охорону дитинства в Україні як стратегічний національний пріоритет та закріплено основні принципи державної політики у цій сфері. Аналізуючи цей закон, можна зазначити, що він містить окремі норми, які стосуються захисту прав дітей, які перебувають у складній життєвій ситуації. Проте варто зазначити, що закон не містить конкретних норм щодо дітей внутрішньо переміщених осіб, що можна вважати певною прогалиною в законодавстві.

Аналізуючи більш детально нормативно-правову базу, слід звернути увагу на правові норми, що визначають механізми соціальної адаптації внутрішньо переміщених дітей. Зокрема, важливим документом є Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державного стандарту соціальної адаптації» [37]. Цей документ визначає зміст та обсяг послуги соціальної адаптації, умови та порядок її надання. Аналіз цього стандарту показує, що він створює загальні рамки для надання послуг соціальної адаптації, але не враховує специфічні потреби внутрішньо переміщених дітей.

Значну роль у регулюванні процесу соціальної адаптації внутрішньо переміщених дітей відіграють також нормативні акти Міністерства соціальної політики України. Аналіз цих документів дозволяє зробити висновок, що їх метою є забезпечення практичної реалізації правових норм та створення

механізмів надання соціальної допомоги внутрішньо переміщеним особам, у тому числі дітям.

Важливим аспектом правового регулювання є питання матеріального забезпечення внутрішньо переміщених осіб. У цьому контексті варто звернути увагу на постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання виплати житлової допомоги внутрішньо переміщеним особам» [10]. Аналіз цього документу показує, що держава намагається забезпечити базові потреби внутрішньо переміщених осіб, у тому числі сімей з дітьми. Проте можна критично зазначити, що обсяг цієї допомоги може бути недостатнім для повноцінної соціальної адаптації, особливо в контексті потреб дітей.

Аналізуючи нормативно-правову базу, необхідно звернути увагу на документи, що регулюють освітні права дітей-переселенців. Зокрема, Закон України «Про освіту» містить положення, які гарантують право на освіту всім дітям, незалежно від їх статусу. Однак слід критично зазначити, що реалізація цього права внутрішньо переміщених дітей може зіткнутися з практичними труднощами, такими як відсутність необхідних документів або проблеми з адаптацією до нового освітнього середовища.

Окремої уваги заслуговує питання психологічної підтримки дітей внутрішньо переміщених осіб. У цьому контексті актуальним є наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про психологічну службу в системі освіти України» [32]. Аналіз цього документу показує, що він створює правову основу для надання психологічної допомоги дітям у навчальних закладах. Однак можна критично зауважити, що цей документ не враховує специфічні потреби внутрішньо переміщених дітей, які через травматичний досвід переміщення можуть потребувати спеціальної психологічної підтримки. Важливим аспектом правового регулювання є також питання соціального захисту дітей внутрішньо переміщених осіб. У цьому контексті варто розглянути Закон України «Про соціальні послуги», який визначає основні організаційно-правові засади надання соціальних послуг незахищеним категоріям населення. Аналізуючи цей закон, можна зазначити,

що він створює загальні рамки для надання соціальних послуг, але не містить окремих положень щодо внутрішньо переміщених дітей, що можна вважати певною прогалиною в законодавстві.

Окремої уваги заслуговують нормативно-правові акти, що регулюють питання реєстрації місця проживання внутрішньо переміщених осіб та їх дітей. Аналіз цих документів показує, що хоча вони мають на меті спростити процедуру реєстрації внутрішньо переміщених осіб, на практиці можуть виникнути труднощі, особливо у випадку з дітьми, які не мають усіх необхідних документів.

Варто також зазначити, що важливу роль у нормативно-правовому регулюванні процесу соціальної адаптації дітей-переселенців відіграють регіональні та місцеві нормативні акти. Аналіз цих документів показує, що вони часто враховують специфічні потреби конкретного регіону чи громади, але їх ефективність може бути різною залежно від ресурсів та пріоритетів місцевої влади.

Аналізуючи ситуацію, можна відзначити, що законодавство щодо соціальної адаптації внутрішньо переміщених дітей постійно розвивається. Нові накази та розпорядження з'являються регулярно, намагаючись відповідати нагальним викликам. Наприклад, нещодавно були внесені зміни в порядок надання психологічної допомоги в школах, що особливо актуально для дітей-переселенців.

Однак, незважаючи на ці позитивні кроки, ще багато чого потрібно зробити. Зокрема, було б добре більш цілісно підходити до проблеми, краще координувати роботу різних відомств, приділяти більше уваги потребам дітей у законах про ВПО та розробити чіткі способи перевірити, чи ці закони справді працюють на практиці. Важливо розуміти, що ці зміни не відбудуться відразу. Це тривалий процес, який потребує уваги та зусиль як від політиків, так і від тих, хто безпосередньо працює з дітьми ВПО. Проте кожен крок у цьому напрямку є кроком до кращого захисту прав та інтересів дітей, які опинилися у складній життєвій ситуації внаслідок вимушеного переселення.

Адже головна мета всіх цих законодавчих змін – надати кожній дитині-переселенцю можливість повноцінно адаптуватися до нових умов життя, отримати якісну освіту та реалізувати свій потенціал, незалежно від обставин, у яких вона опинилася.

Підсумовуючи аналіз нормативно-правового регулювання процесу соціальної адаптації дітей ВПО, можна зазначити, що в Україні створено базову правову базу захисту прав цієї категорії дітей, яка включає міжнародний, національний та місцевий рівні. Проте, незважаючи на постійний розвиток законодавства у цій сфері, існує потреба в його подальшому вдосконаленні, зокрема, у напрямку створення більш цілісного підходу, кращої міжвідомчої координації та розробки механізмів ефективної реалізації існуючих норм у практиці.

## 2.2. Зміст та специфіка соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб

Концептуальні засади соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб (ВПО) формують фундаментальне розуміння цього складного процесу та його характеристик в умовах вимушеного переселення. Під соціальною адаптацією в даному випадку розуміється багатоаспектний процес активного пристосування дитини до нових умов соціального середовища, що супроводжується істотними змінами в її житті [1, 19].

Суть процесу соціальної адаптації дітей-переселенців полягає у встановленні оптимальної сумісності дитини з новим соціальним середовищем в умовах вимушеної зміни місця проживання [15, 30]. Цей процес включає не тільки пасивне прийняття нових норм і правил, а й активне створення нових соціальних зв'язків, засвоєння нових соціальних ролей і моделей поведінки [39].

Специфіка адаптаційних процесів у дітей порівняно з дорослими визначається специфікою психіки та соціального розвитку дитини [16]. Діти, на відміну від дорослих, перебувають у процесі формування особистості, що

робить їх більш сприйнятливими до змін, але водночас більш гнучкими в адаптації. Ключові відмінності включають швидкість адаптації та емоційну чутливість [58, 76]. Адже, хоч зазвичай діти адаптуються швидше за дорослих, особливо до мовного та культурного середовища, вони більш чутливі до емоційного клімату в родині та нового середовища, що може як прискорити, так і уповільнити процес адаптації [47, 48]. .

Різною є і залежність від дорослих, оскільки успішна адаптація дітей значною мірою залежить від адаптації батьків і підтримки з боку дорослих [8].

Важливе й освітнє середовище. Для дітей школа стає ключовим простором соціальної адаптації, де формуються нові соціальні зв'язки та засвоюються культурні норми [69, 74].

Варто зазначити, що на відміну від дорослих, чия ідентичність вже сформована, діти перебувають у процесі її формування, що може сприяти сприйняттю нових культурних елементів [74]. Важливо розуміти, що соціальна адаптація дітей-переселенців – це не одноразовий захід, а тривалий процес, який може тривати місяці і навіть роки.

Цей процес характеризується нелінійністю, тобто можливі періоди прогресу та регресу в адаптації [15]. Концептуально соціальну адаптацію дітей-ВПО слід розглядати в контексті екологічної моделі розвитку дитини, яка враховує взаємодію між дитиною та різними рівнями її середовища: сім'єю, школою, громадою та ширшим соціальним контекстом. [76]

Тому концептуальні засади соціальної адаптації дітей-переселенців є основою для розуміння цього складного процесу та розробки ефективних стратегій підтримки [69]. На процес соціальної адаптації дітей-переселенців впливає низка факторів, які можна поділити на внутрішні та зовнішні.

Серед внутрішніх факторів слід звернути увагу насамперед на вік дитини [58]. Вік має значний вплив на здатність до адаптації: діти молодшого віку часто адаптуються швидше, особливо в мовному аспекті, але можуть відчувати труднощі у вербалізації свого досвіду.

З іншого боку, підлітки можуть мати більші труднощі з адаптацією через соціальні зв'язки, що склалися в попередньому місці проживання, і кризу ідентичності, характерну для цього віку [26]. Важливими рисами особистості, що впливають на процес адаптації, є здатність до саморегуляції емоцій, рівень комунікабельності, відкритість до нового досвіду та вроджена допитливість. Діти з розвиненими соціальними навичками, емоційною стабільністю та позитивним ставленням до змін зазвичай легше адаптуються до нового середовища. Водночас інтроверсія, підвищена тривожність або труднощі у встановленні нових соціальних контактів можуть створити додаткові труднощі в процесі адаптації.

Крім того, важливу роль відіграє попередній досвід дитини [48]. Наявність досвіду подолання складних життєвих ситуацій може підвищити адаптаційні здібності, тоді як травматичний досвід, пов’язаний з причинами переселення, може створити додаткові адаптаційні бар’єри.

Варто також зазначити, що здоров’я дитини, як фізичне, так і психічне, суттєво впливає на її здатність адаптуватися до нових умов [8, 14]. Хронічні захворювання або психологічні травми можуть істотно ускладнити процес адаптації.

Переходячи до зовнішніх факторів, необхідно звернути увагу на роль сімейного середовища [30, 63]. Вирішальний вплив на адаптацію дитини має стабільність сімейного ладу, емоційний стан батьків, їх здатність адаптуватися до нових умов.

Не менш важливим є соціальне середовище [15]. На успішність адаптації істотно впливає ставлення місцевої громади до внутрішньо переміщених осіб, наявність програм підтримки, можливості соціальної інтеграції. Позитивне та інклюзивне середовище сприяє швидшій та ефективнішій адаптації.

Говорячи про економічні фактори, варто зазначити, що вони суттєво впливають на загальний процес адаптації. Зокрема, важливими є такі аспекти, як доступ до якісного житла, можливість задовольнити основні потреби дитини, зокрема в їжі та одязі, наявність коштів для організації дозвілля та додаткових

занять. Усі ці матеріальні фактори є основою для створення стабільного та безпечного середовища, необхідного для успішної адаптації дитини до нових умов життя.

Особливої уваги заслуговує освітнє середовище [12]. Важливими факторами, що впливають на адаптацію дитини, є якість освітніх послуг, готовність школи до роботи з дітьми-переселенцями, наявність у навчальному закладі програм підтримки.

Не можна ігнорувати й культурні відмінності [50, 74]. Ступінь культурних відмінностей між місцем походження і новим місцем проживання може вплинути на складність адаптації. Більші відмінності можуть створювати додаткові проблеми, але також і можливості для розвитку міжкультурних навичок.

Нарешті, важливу роль відіграє доступ до психосоціальної підтримки [3]. Наявність та якість професійної психосоціальної підтримки може значно полегшити процес адаптації, особливо дітей, які пережили травматичний досвід.

Розуміння складної природи процесу адаптації дозволяє виявити, що всі ці фактори взаємопов'язані і створюють індивідуальну ситуацію розвитку кожної дитини. Саме врахування цих особливостей та їх взаємна взаємодія допомагає фахівцям розробляти ефективні програми підтримки, які задовольняють специфічні потреби внутрішньо переміщених дітей та сприяють їх успішній інтеграції в нове соціальне середовище.

Психологічні аспекти адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є вирішальними для розуміння та збереження їхнього благополуччя в нових умовах життя [47, 48]. Процес адаптації супроводжується широким спектром емоційних і поведінкових реакцій, які відображають внутрішню боротьбу дитини з новими викликами і змінами.

Перш за все, слід зазначити, що емоційні реакції дітей на вимушене переселення можуть бути досить інтенсивними та різноманітними [14]. Часто спостерігаються симптоми тривоги, страху, смутку і гніву. Ці емоції є

природною реакцією на стрес, пов'язаний зі зміною попереднього середовища і втратою почуття безпеки.

У деяких випадках діти можуть проявляти ознаки посттравматичного стресового розладу, особливо якщо вони були свідками насильства чи інших травматичних подій [8]. Поведінкові реакції дітей ВПО також можуть бути досить різноманітними. Регресивна поведінка, наприклад повернення до попередніх моделей поведінки, поширена у дітей молодшого віку.

Важливим аспектом психологічної адаптації є процес формування нової ідентичності [26]. Діти-переселенці часто стикаються з необхідністю переглянути свою приналежність до певної спільноти. Це може призвести до кризи ідентичності, особливо у підлітків, які вже мають сильне почуття приналежності до певної групи чи місця.

Діти ВПО можуть відчувати труднощі з концентрацією, що може негативно вплинути на їх успішність. Також може спостерігатися зниження мотивації до навчання через відчуття невизначеності та тривоги щодо майбутнього. Слід зазначити, що ці труднощі є тимчасовими і їх можна подолати за умови правильної психологічної підтримки та створення сприятливого освітнього середовища.

Важливим фактором психологічної адаптації є вироблення копінг-стратегій, або методів подолання стресу [14, 47]. Діти, які здатні розробити ефективні стратегії подолання, як правило, демонструють кращу адаптацію. Це може включати пошук соціальної підтримки, розвиток нових інтересів і хобі та зосередження на позитивних аспектах нового середовища.

Не можна не помітити роль сімейної динаміки в психологічній адаптації дітей з ВПО [8, 25]. Емоційний стан батьків, їх здатність справлятися зі стресом і підтримувати дітей істотно впливає на психологічний стан дитини. У деяких випадках діти можуть взяти на себе роль «емоційних опікунів» своїх батьків, що може викликати додатковий психологічний стрес.

Слід також зазначити, що процес психологічної адаптації не є лінійним [15, 48]. Можливі періоди прогресу і регресу, що є нормальним. Важливо

розуміти, що кожна дитина має свій власний темп адаптації, і те, що може здатися регресією, насправді може бути частиною процесу обробки та інтеграції нового досвіду.

Таким чином, психологічні аспекти адаптації передбачають складну взаємодію різноманітних факторів і проявів. Розуміння цих характеристик дозволяє розробляти та впроваджувати ефективні програми психологічної підтримки, які враховують індивідуальні потреби кожної дитини та сприяють розвитку її адаптаційних можливостей у нових умовах життя.

Соціокультурні аспекти адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб (ВПО) відіграють ключову роль в їх інтеграції в новому середовищі [50, 74]. Цей процес охоплює широкий спектр питань, пов’язаних з культурними відмінностями, соціальними нормами та цінностями, які можуть суттєво відрізнятися між регіонами України.

Перш за все, варто зазначити, що незважаючи на те, що переселення відбуваються в межах однієї країни, культурні відмінності між регіонами можуть бути досить значними [76]. Це може стосуватися мовних особливостей, традицій, звичаїв, а також повсякденних практик.

Діти-переселенці часто стикаються з необхідністю адаптації до нового мовного середовища, особливо якщо вони переїжджають із переважно російськомовних регіонів до україномовних і навпаки [69, 74]. Важливим аспектом соціокультурної адаптації є процес створення нових соціальних зв'язків.

Діти ВПО повинні знайти своє місце в новій громаді, чи то в шкільному класі, чи то в групі однолітків у дворі [26]. Цей процес може бути ускладнений відмінностями в соціальних нормах і очікуваннях. Наприклад, стиль спілкування, прийнятний в одному регіоні, може сприйматися як грубий або занадто формальний в іншому.

Діти мають унікальну можливість розвивати мультикультурні навички, вивчаючи нові традиції та звичаї, зберігаючи власну культурну спадщину. Така адаптивність і культурна гнучкість можуть стати важливою перевагою в їх

подальшому житті, сприяючи кращому розумінню різних культурних перспектив і більшій терпимості до відмінностей.

Крім того, слід звернути увагу на роль стереотипів і упереджень у процесі соціокультурної адаптації [30, 61]. Діти ВПО можуть зіткнутися з негативним ставленням або стереотипами щодо мігрантів з боку місцевого населення. Це може створити додаткові перешкоди для інтеграції та негативно вплинути на самооцінку дитини.

Важливим аспектом соціокультурної адаптації є також адаптація до нових освітніх практик [12, 58]. У різних регіонах України може бути своя специфіка щодо організації навчального процесу, підходу до рекомендацій та очікувань щодо поведінки учнів.

Розвиток міжкультурних компетенцій стає наслідком успішної соціокультурної адаптації дітей-переселенців [50]. Це включає не тільки розуміння культурних відмінностей, але й здатність ефективно співпрацювати в різних культурних контекстах. Діти, які успішно розвивають ці навички, демонструють більшу адаптивність і мають більше можливостей для особистісного розвитку.

Варто також відзначити роль громадських організацій і культурних центрів у процесі соціокультурної адаптації [34, 64]. Такі заклади можуть створити простір для культурного обміну, де діти ВПО мають можливість представити свою культуру та дізнатися про місцеві традиції.

Значним є також вплив інформаційного простору на соціокультурну адаптацію. Сучасні медіа мікропросвітлюють погляд на події та історії, які можуть як сприяти, так і перешкоджати успішній інтеграції дітей у нове соціокультурне мікросередовище. Тому так важливо розвивати у дітей критичне мислення та медіанавички, щоб краще розуміти та орієнтуватися в інформаційному просторі.

Отже, соціокультурні виміри адаптації дітей-переселенців є багатогранними та складними [50, 74]. Вони включають питання мовної адаптації, створення нових соціальних зв’язків, збереження культурної

ідентичності, руйнування стереотипів і розвитку міжкультурних компетенцій. Розуміння цих аспектів має вирішальне значення для розробки ефективних стратегій підтримки.

Роль сім’ї в процесі соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є фундаментальною та багатогранною [25]. Сімейне оточення є первинним і найважливішим середовищем соціалізації дитини, значення якого в умовах вимушеного переселення лише зростає.

Перш за все, слід зазначити, що сім’я для дитини-ВПО стає своєрідним «якорем стабільності» у вирі змін, пов’язаних з переїздом [8, 15]. Емоційний стан батьків, їх здатність справлятися зі стресом і невизначеністю безпосередньо впливає на психічне благополуччя дитини.

Водночас родини ВПО часто борються з комплексом проблем, які можуть негативно вплинути на процес адаптації дітей [63]. Це фінансові труднощі, втрата соціального статусу, проблеми з працевлаштуванням батьків, житлові проблеми. Ці фактори створюють додатковий стрес для всіх членів сім'ї і можуть призвести до погіршення сімейних стосунків.

Іншим важливим аспектом є зміна сімейних ролей і обов'язків, яка часто відбувається в процесі переселення [51]. Діти можуть взяти на себе більше відповідальності за допомогу батькам у адаптації до нового середовища, особливо якщо вони швидше вивчать мову або краще орієнтуються в новому соціальному контексті.

Крім того, важливо відзначити роль сім’ї у збереженні культурної ідентичності дитини [50, 74]. У новому культурному середовищі родина часто стає основним джерелом контакту з рідною культурою, мовою, традиціями.

Не менш важливою є роль сім'ї у формуванні соціальних зв'язків дитини в новому середовищі [25, 51]. Батьки можуть сприяти інтеграції дитини, заохочуючи її брати участь у різноманітних соціальних заходах, допомагаючи налагоджувати контакти з однолітками та підтримуючи її в шкільному житті.

Варто також відзначити роль сім’ї у формуванні копінг-стратегії дитини [14, 47]. Те, як батьки справляються зі стресом і труднощами, часто

моделюється за зразком дітей. Тому вміння батьків конструктивно вирішувати проблеми, шукати підтримки та зберігати оптимізм має вирішальне значення для розвитку адаптаційних здібностей дітей.

Не можна не помітити вплив спілкування в сім'ї на процес адаптації [8]. Відверте обговорення в сім'ї причин переїзду, поточних труднощів і планів на майбутнє може допомогти дитині краще зрозуміти ситуацію і знизити рівень тривожності.

Ефективне внутрішньосімейне спілкування та підтримка створюють міцну основу для успішної адаптації дитини до нових умов життя. Здатність сім'ї зберігати емоційну близькість, надавати стабільність і підтримку, водночас бути відкритою до змін і нового досвіду є ключовим фактором у процесі соціальної адаптації дітей-переселенців.

З урахуванням цих факторів програми підтримки переміщених сімей мають бути комплексними [51, 61]. Вони мають включати не лише матеріальну допомогу, а й психологічну підтримку всіх членів родини, консультації щодо виховання дітей у нових умовах, допомогу батькам у працевлаштуванні.

Тому роль сім'ї в процесі соціальної адаптації дітей-переселенців є багатогранною та надзвичайно важливою [25, 63]. Сім'я може стати як потужною опорою, так і джерелом додаткового стресу для дитини. Ефективні стратегії підтримки повинні враховувати не лише потреби дитини, але й потреби всієї родини в цілому.

Освітня інтеграція відіграє ключову роль у процесі соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб (ВПО) [12, 58]. Для цих дітей школа стає не лише місцем отримання знань, а й важливим простором для встановлення нових соціальних зв'язків і відновлення відчуття нормального життя.

Перш за все, слід зазначити, що процес освітньої інтеграції дітей-переселенців супроводжується низкою специфічних проблем [69]. Насамперед це пов'язано з відмінностями в навчальних програмах і методах викладання в різних регіонах України.

Крім того, вимушене переселення часто призводить до збоїв у навчальному процесі, що може спричинити прогалини в знаннях здобувачів [15, 76]. Ці прогалини є серйозною перешкодою для успішної інтеграції в новий педагогічний колектив і можуть негативно вплинути на успішність дитини.

Важливим аспектом освітньої інтеграції є соціальна адаптація дітей-переселенців у новому шкільному середовищі [12]. Встановлення нових соціальних стосунків з однолітками та вчителями може бути важким процесом, особливо для дітей, які пережили травматичний досвід переселення.

Не можна ігнорувати мовне питання, яке відіграє важливу роль у процесі освітньої інтеграції [74]. Діти, які переїжджають з регіонів, де домінує російська мова, можуть зіткнутися з мовним бар'єром у школах, де навчання ведеться українською.

Також варто звернути увагу на психологічний аспект освітньої інтеграції [47]. Досвід вимушеного переселення може негативно вплинути на емоційний стан дитини, її здатність зосереджуватися на навчанні та мотивацію до здобуття освіти.

Особливої уваги заслуговує питання підготовки педагогів до роботи з дітьми-переселенцями [12]. Педагоги повинні знати про особливі потреби таких дітей, володіти методиками інклюзивного навчання та бути готовими надавати емоційну підтримку.

Для забезпечення ефективної освітньої інтеграції важливо створити комплексну систему підтримки, що включає як освітню допомогу, так і психологічну підтримку. Активне залучення батьків до життя школи та налагодження ефективної комунікації між усіма учасниками освітнього процесу сприяє ефективнішій адаптації дітей-переселенців до нового освітнього середовища.

Не слід забувати про роль позашкільної освіти та дозвілля в процесі інтеграції дітей ВПО [33]. Участь у гуртках, спортивних секціях, творчих майстернях може надати дітям додаткові можливості для соціалізації, розвитку талантів і підвищення самооцінки.

Освітня інтеграція є ключовим аспектом соціальної адаптації дітей ВПО [12]. Ефективна освітня інтеграція не лише сприяє академічному розвитку дитини, а й відіграє важливу роль у її загальній соціальній адаптації, формуванні почуття приналежності до нової спільноти та відновленні відчуття нормального життя.

Надзвичайно важливим фактором є вплив громади на соціальну адаптацію дітей внутрішньо переміщених осіб (ВПО) [30, 61]. Місцева громада, це середовище, в якому безпосередньо відбувається процес адаптації, і успішна інтеграція дітей-переселенців значною мірою залежить від її готовності прийняти та підтримати новоприбулих.

Громадські організації та ініціативні групи відіграють ключову роль у створенні зв’язків між іммігрантами та місцевим населенням [34]. Організація спільних заходів, культурних та спортивних заходів, під час яких діти-ВПО мають можливість спілкуватися з місцевими однолітками, допомагає налагодити соціальні зв’язки та подолати можливі стереотипи та упередження.

Іншим важливим аспектом є залучення дітей-переселенців до суспільного життя через різні форми участі [64]. Така діяльність не тільки допомагає дітям відчути причетність до нової спільноти, а й розвиває їхні соціальні навички та почуття відповідальності.

Крім того, місцеві громади можуть відігравати важливу роль у забезпеченні освітніх можливостей для внутрішньо переміщених дітей [12, 61]. Це може включати організацію додаткових занять, мовних курсів, творчих майстерень, які допомагають дітям подолати можливі прогалини в навчанні та розвинути нові навички.

Не можна ігнорувати роль місцевого бізнесу та бізнес-спільноти [34]. Вони можуть надавати підтримку сім’ям внутрішньо переміщених осіб, працевлаштовуючи батьків, що опосередковано впливає на добробут дітей.

Варто зазначити, що успішні практики на рівні громад свідчать про ефективність менторських програм [64]. Місцеві жителі виступають

«порадниками» для новоприбулих сімей, допомагають їм зорієнтуватися в новому середовищі, знайомлять з місцевими особливостями та традиціями.

Окремо слід відзначити роль місцевих навчальних закладів [15]. Школи та дитячі садки часто стають інтеграційними центрами, де діти ВПО не лише здобувають знання, а й створюють нові соціальні зв'язки.

Водночас слід зазначити, що вплив громади може бути негативним, якщо в суспільстві існують упередження чи негативне ставлення до іммігрантів [30]. Тому важливим елементом роботи з громадою є просвітницька діяльність, спрямована на формування розуміння ситуації внутрішньо переміщених осіб та розвиток емпатії.

Створення платформ для діалогу між місцевим населенням та внутрішньо переміщеними особами сприяє кращому взаєморозумінню та допомагає знайти ефективні рішення для успішної інтеграції дітей у нове соціальне середовище. Такий підхід забезпечує комплексну підтримку процесу адаптації та створює сприятливі умови для розвитку дітей у новій громаді.

Тому роль громади у соціальній адаптації дітей-переселенців є багатогранною та визначальною. Ефективні стратегії підтримки обов'язково повинні включати роботу з місцевими громадами для створення сприятливого середовища для інтеграції та розвитку дітей ВПО. Це не лише безпосередня підтримка дітей-переселенців, а й робота з місцевим населенням, розвиток культури сприйняття та взаємодопомоги. Тільки завдяки активній участі громади можна забезпечити справді ефективну та сталу інтеграцію дітей-переселенців у нове соціальне середовище.

Розвиток стійкості дітей внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є ключовим аспектом їх успішної соціальної адаптації та подальшого благополуччя [47, 48]. Стійкість, або психологічна стійкість, визначається як здатність особистості успішно адаптуватися до життя в складних або стресових умовах.

Перш за все, варто зазначити, що концепція стійкості набуває особливого значення в контексті вимушеного переміщення [14]. Внутрішньо переміщені

діти стикаються з численними проблемами, які потребують значних адаптаційних ресурсів.

Важливо розуміти, що стійкість – це не вроджена риса, а скоріше набір навичок і стратегій, які можна розвивати та зміцнювати [8]. У випадку з ВПО цей процес має свою специфіку, пов’язану зі специфікою їхнього досвіду та поточної ситуації.

Одним із ключових факторів формування стійкості є наявність стабільних і підтримуючих стосунків [51]. У випадку з ВПО мережа підтримки може бути сформована родиною, вчителями, психологами та навіть однолітками.

Важливо заохочувати розвиток позитивної самооцінки та впевненості в собі, надаючи можливості для успіху та відзначаючи досягнення дітей. Участь у різноманітних заходах, від спортивних до творчих, допомагає дітям розкрити свій потенціал і зміцнити впевненість у собі.

Розвиток навичок вирішення проблем і прийняття рішень також є важливою частиною стійкості. Діти-ВПО часто стикаються з ситуаціями, які вимагають адаптивного мислення та креативного підходу. Навчання стратегіям вирішення проблем, критичному мисленню та плануванню може значно підвищити їх здатність долати труднощі.

Крім того, важливим аспектом розвитку стійкості є розвиток позитивного погляду на майбутнє. Діти ВПО можуть відчувати невпевненість і страх перед майбутнім через свій досвід переміщення. Допомагаючи їм сформулювати цілі, плани на майбутнє та зрозуміти власну точку зору, можна значно зміцнити їх психічну стійкість.

Не можна ігнорувати роль регуляції емоцій у розвитку стійкості. Навчання дітей-ВПО розпізнавати свої емоції, правильно їх виражати та справлятися з ними має вирішальне значення для їхнього емоційного благополуччя та адаптації.

Варто зазначити, що розвиток стійкості не означає заперечення або ігнорування труднощів і негативних емоцій. Навпаки, важливо навчити дітей-

ВПО усвідомлювати свій досвід, але водночас знаходити конструктивні способи його подолання.

Важливим аспектом є також розвиток соціальних навичок та емпатії [26]. Здатність встановлювати та підтримувати соціальні контакти, розуміти та співпереживати почуттям інших людей є важливими складовими стійкості, особливо в контексті адаптації до нового соціального середовища.

Не слід забувати про роль фізичного здоров'я у формуванні стійкості [33]. Заохочення здорового способу життя, фізична активність і правильне харчування можуть значно підвищити загальну стійкість дитини до стресів.

Розвиток стійкості дітей-переселенців є складним процесом, який охоплює різні аспекти їхнього життя та розвитку [47]. Це включає формування позитивного самосприйняття, розвиток навичок вирішення проблем, емоційну регуляцію, соціальні навички та створення сприятливого середовища.

Важливо розуміти, що стійкість – це не кінцева мета, а скоріше безперервний процес адаптації та зростання [14]. Розвиток цієї риси не тільки допомагає дітям-ВПО ефективно адаптуватися до нових умов, але й створює основу для їх довгострокового благополуччя та успіху в майбутньому.

Процес соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є складним і багатогранним явищем [15, 30]. Розуміння етапів адаптації має вирішальне значення для розробки ефективних стратегій підтримки та оцінки прогресу в адаптації.

Першу стадію можна охарактеризувати як «шок і дезорієнтація». На цьому етапі діти-ВПО стикаються з раптовою зміною звичного середовища, що може викликати почуття розгубленості, тривоги та страху. Вони можуть проявляти ознаки стресу, такі як порушення сну, порушення апетиту, підвищена дратівливість або відмова. Важливо створити у дітей відчуття безпеки та стабільності, надати емоційну підтримку та допомогти їм зорієнтуватися в новому середовищі.

Другий етап можна назвати «усвідомлення і прийняття реальності». На цьому етапі діти починають усвідомлювати масштаб змін у своєму житті. Вони

можуть сумувати через втрату дому, друзів і звичного способу життя. Водночас починається процес активного пізнання нового середовища. На цьому етапі важливо допомогти дітям висловити свої почуття, знайти позитивні сторони в новій ситуації та почати створювати нові соціальні зв’язки.

Третій етап – «активна адаптація». На цьому етапі діти-переселенці починають активно взаємодіяти з новим середовищем, намагаються встановити нові соціальні контакти, звикають до школи. Вони можуть зіткнутися з труднощами спілкування, академічними проблемами, культурними відмінностями. На цьому етапі важливо надавати підтримку в подоланні цих викликів, заохочувати до участі в різноманітних соціальних заходах і сприяти вирішенню конфліктних ситуацій.

Четвертий етап можна назвати «інтеграцією». На цьому етапі діти-ВПО починають відчувати себе частиною нової спільноти, створюють стабільні соціальні зв’язки та досягають кращих результатів у навчанні. Вони все ще можуть відчувати зв’язок зі своїм минулим, але більше не сприймають нове середовище як чуже. На цьому етапі важливо підтримувати досягнутий прогрес, допомагати їм розвивати нові навички та таланти та заохочувати до активної участі в житті громади.

П'ятий етап – «рефлексія і розвиток». На цьому етапі діти-переселенці не тільки адаптуються до нових умов, а й починають використовувати свій досвід для особистісного розвитку. Вони можуть розвинути більшу емпатію, міжкультурну компетентність і стійкість до стресу. На даному етапі важливо підтримати цей процес, допомогти дітям усвідомити свої сили та використати набутий досвід для подальшого розвитку.

Варто зазначити, що ці етапи не обов’язково протікають лінійно та послідовно. Можуть бути періоди регресу, коли дитина повертається до попередніх стадій, особливо в стресових ситуаціях. Крім того, різні аспекти адаптації (соціальна, емоційна, академічна) можуть розвиватися з різною швидкістю.

Щодо критеріїв оцінки успішності процесу адаптації, то вони мають бути комплексними та враховувати різні сторони життя дитини. Основні критерії включають:

1. Емоційне благополуччя: зменшення стресу та тривоги, здатність адекватно виражати емоції.

2. Соціальна інтеграція: міцна дружба, активна участь у шкільному житті та позакласній діяльності.

3. Академічна успішність: прогрес у навчанні, подолання можливих прогалин у навчанні.

4. Культурна адаптація: розуміння та прийняття норм нового культурного середовища при збереженні власної культурної ідентичності.

5. Психічна стійкість: здатність конструктивно долати виклики, позитивний погляд на майбутнє.

6. Фізичне здоров'я: нормалізація сну і харчування, відсутність психосоматичних симптомів.

Слід підкреслити, що оцінка успішності адаптації має бути індивідуалізованою з урахуванням вихідного стану дитини та специфіки її ситуації. Крім того, його слід проводити регулярно для моніторингу динаміки процесу та своєчасного коригування стратегії підтримки.

Тому розуміння етапів процесу соціальної адаптації дітей-переселенців та критеріїв оцінки його успішності є важливим інструментом створення ефективних програм підтримки та моніторингу прогресу адаптації. Це дозволяє не лише надавати своєчасну та належну допомогу, а й сприяти довгостроковому благополуччю та розвитку дітей-переселенців.

Комплексний підхід до соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб (ВПО) має вирішальне значення для забезпечення ефективної та всебічної підтримки цієї вразливої групи [51, 55]. Такий підхід передбачає інтеграцію різних аспектів підтримки та розробку індивідуальних планів адаптації, які враховують індивідуальні потреби кожної дитини.

Перш за все, комплексний підхід вимагає врахування всіх ключових сфер життя дитини [15]. Важливо розуміти, що ці сфери тісно взаємопов’язані, і успіх в одній часто сприяє прогресу в інших.

Інтеграція різних аспектів підтримки вимагає скоординованих зусиль різних спеціалістів та установ [29]. Психологи, педагоги, соціальні працівники, представники громадських організацій та місцевої влади мають тісно співпрацювати для забезпечення цілісного підходу до підтримки дитини та її родини.

Важливим елементом комплексного підходу є розробка індивідуальних планів адаптації для кожної дитини-ВПО [12]. Ці плани мають враховувати унікальні потреби, сильні сторони та проблеми, з якими стикається кожна дитина.

У контексті освітньої адаптації комплексний підхід включає не лише академічну підтримку, а й розвиток соціальних та емоційних навичок, які допомагають дітям краще адаптуватися до нових умов навчання та життя. Такий комплексний супровід створює міцну основу для ефективної адаптації та подальшого розвитку дитини.

Невід’ємною частиною комплексного підходу є робота з сім’єю дитини [25, 51]. Підтримка батьків, покращення їхніх навичок подолання та стресостійкості безпосередньо впливає на здатність дитини адаптуватися до нових умов.

Іншим ключовим елементом є залучення громади до процесу адаптації [30]. Створення інклюзивного середовища, в якому діти-ВПО відчувають себе прийнятими та цінними як члени громади, значно полегшує процес їхньої соціальної адаптації.

Важливим аспектом комплексного підходу є також забезпечення доступу до медичних послуг [8]. Для загального благополуччя дитини важливі регулярні медичні огляди, профілактичні заходи, а також раннє виявлення та лікування можливих психосоматичних розладів.

У комплексному підході не можна ігнорувати роль культурної адаптації [50]. Програми, спрямовані на вивчення місцевої культури при збереженні власної культурної ідентичності, можуть значно полегшити процес інтеграції дітей ВПО.

Важливим елементом успішної адаптації є регулярний моніторинг та оцінка ефективності застосованих підходів. Такий системний підхід дозволяє швидко виявляти проблемні аспекти та адаптувати стратегії підтримки, забезпечуючи максимально ефективну допомогу внутрішньо переміщеним дітям в інтеграції в нове середовище.

Тому комплексний підхід до соціальної адаптації внутрішньо переміщених дітей вимагає системного мислення, міждисциплінарної взаємодії та індивідуального підходу. Він охоплює всі аспекти життя дитини, залучає різних спеціалістів та інституції, а також враховує роль сім'ї та громади. Такий підхід забезпечує не тільки ефективну підтримку в короткостроковій перспективі, але й створює основу для довгострокового благополуччя та успішної інтеграції дітей-переселенців у нове соціальне середовище. Реалізація комплексного підходу потребує значних ресурсів та координації зусиль, але його потенційна користь для дітей ВПО та суспільства в цілому робить його незамінним елементом ефективної соціальної політики.

Таким чином, зміст і специфіка соціальної адаптації внутрішньо переміщених дітей полягає в багатоаспектному процесі активної адаптації до нових умов життя, який включає психологічний, соціокультурний, освітній та сімейний аспекти, потребує розвитку стійкості та протікає в кілька етапів: від шоку до інтеграції. Ефективна адаптація потребує комплексного підходу, що враховує індивідуальні потреби кожної дитини, залучає сім'ю та громаду та спрямований на довготривале благополуччя та успішну інтеграцію дітей-переселенців у нове соціальне середовище.

## 2.3. Особливості використання технології соціальної роботи з дітьми внутрішньо переміщених осіб

Технології соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб (ВПО) – це сукупність методів, прийомів та засобів, спрямованих на полегшення процесу їх інтеграції в нове соціальне середовище. Ці технології базуються на загальних принципах соціальної роботи, але мають свою специфіку, зумовлену особливими потребами ВПО [6]. Суть соціальних технологій у контексті адаптації ВПО полягає в системному та цілеспрямованому використанні методів соціальної роботи для досягнення конкретних результатів у процесі адаптації. Ці технології охоплюють різні сфери життя дитини: психологічну, освітню, соціальну та культурну.

Ключовою особливістю технологій соціальної адаптації є їх комплексність та індивідуальний підхід. Кожна дитина ВПО має унікальний досвід і потреби, що вимагає гнучкості у використанні технологій адаптації. Це означає, що спеціалісти повинні вміти вибирати та поєднувати різні методи роботи залежно від конкретної ситуації.

Варто зазначити, що технології соціальної адаптації постійно розвиваються, реагуючи на нові виклики та використовуючи сучасні досягнення психології, педагогіки та соціальної роботи. Зокрема, все більшого значення набувають цифрові технології та інноваційні методи роботи з дітьми.

Ефективність технологій соціальної адаптації значною мірою залежить від злагодженої роботи різних спеціалістів – соціальних працівників, психологів, педагогів, а також від активного залучення сім’ї та громадськості до процесу адаптації дитини.

Далі розглянемо конкретні технології, які використовуються в соціальній адаптації дітей-переселенців, їх особливості та методи оцінки ефективності. Це дозволить комплексно поглянути на сучасні підходи до вирішення проблеми адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб.

Починаючи аналіз технологій соціальної адаптації дітей-переселенців, варто детальніше зупинитися на психологічних технологіях, які відіграють

ключову роль у цьому процесі. Психологічна адаптація має фундаментальне значення для загального благополуччя дитини та її здатності інтегруватися в нове середовище.

Психологічні технології адаптації дітей-переселенців включають широкий спектр методів і підходів, спрямованих на подолання травматичних переживань, зниження рівня стресу і тривоги, підвищення самооцінки, розвиток навичок регуляції емоцій. М. Грудій, Л. Мельник та інші дослідники у своїх працях з питань психосоціальної допомоги внутрішньо переміщеним дітям наголошують на важливості комплексного підходу до психологічної підтримки [8].

Одним із ефективних методів є когнітивно-поведінкова терапія (КПТ), адаптована для роботи з дітьми. Когнітивно-поведінкова терапія допомагає внутрішньо переміщеним дітям виявити та змінити негативні моделі мислення та поведінки, які могли сформуватися в результаті травматичного досвіду переміщення. Цей метод особливо ефективний у подоланні симптомів тривоги та депресії.

Ще одна важлива технологія – травма-фокусована терапія, розроблена спеціально для роботи з дітьми, які пережили травматичні події. Ця технологія допомагає дітям переробити травматичний досвід та інтегрувати його в загальну картину життя, зменшуючи його негативний вплив на повсякденне функціонування.

Велику ефективність у роботі з дітьми-переселенцями показує також групова терапія. Це дає дітям можливість спілкуватися з однолітками, які мають подібний досвід, що допомагає сформувати почуття причетності та зменшує відчуття ізоляції. Групові заняття можуть включати елементи арт-терапії, драматургії та інші творчі техніки, які допомагають дітям виражати свої емоції та переживання в безпечному середовищі.

Слід зазначити, що технології психологічної адаптації повинні враховувати вікові особливості дітей. У дітей молодшого віку ефективнішими

можуть бути методи ігрової терапії, а у підлітків – більш структуровані форми роботи, що включають елементи самоаналізу та розвиток навичок подолання.

Ще одним важливим елементом технологій психологічної адаптації є психологічне просвітництво. Воно має на меті надати дітям та їхнім батькам інформацію про нормальні реакції на стрес і травму, а також про стратегії самодопомоги. Це допомагає нормалізувати дитячий досвід і зменшити почуття «ненормального» або «іншого».

Продовжуючи міркування щодо технологій соціальної адаптації дітей-переселенців, варто зупинитися на освітніх технологіях, які відіграють ключову роль у процесі їх інтеграції. Освітнє середовище є одним із ключових факторів, що впливають на успішну адаптацію дитини до нових умов життя.

Н.Заверико, К.Тимофєєнко, О. Яшина у дослідженні соціально-педагогічної адаптації українських внутрішньо переміщених дітей наголошують на важливості створення інклюзивного освітнього простору [15]. Такий підхід передбачає не лише включення дітей ВПО в існуючу систему освіти, а й адаптацію самої системи до їхніх потреб.

Однією з ефективних освітніх технологій є створення індивідуальних освітніх маршрутів для дітей-переселенців. Це дозволяє врахувати їхній попередній освітній досвід, можливі прогалини в знаннях та індивідуальний темп навчання. Така технологія може включати додаткові заняття, гнучкий графік навчання та спеціально розроблені навчальні матеріали.

Важливим елементом освітніх технологій є реалізація програм соціально-емоційного навчання (СЕН). Ці програми спрямовані на розвиток емоційного інтелекту, навичок спілкування та вирішення конфліктів. Для дітей ВПО СЕН є особливо важливим, оскільки він допомагає їм краще розуміти свої емоції та керувати ними, а також будувати позитивні стосунки з однолітками.

Технологія «рівний-рівному» також показує високу ефективність. У такому підході місцеві діти виступають наставниками для внутрішньо переміщених дітей, допомагаючи їм інтегруватися в нове шкільне середовище.

Це не тільки полегшує академічну адаптацію, але й допомагає будувати соціальні зв’язки.

Використання цифрових технологій в освітньому процесі відкриває нові можливості для адаптації дітей-переселенців. Онлайн-освітні платформи, віртуальні класи та освітні додатки дозволяють забезпечити безперервність навчання навіть у разі частих переїздів чи інших складних життєвих обставин.

Також варто звернути увагу на роль позашкільної освіти в процесі адаптації. Творчі гуртки, секції та майстерні надають дітям-переселенцям додаткові можливості для самовираження, розвитку талантів та соціалізації. Це особливо важливо для формування позитивної самооцінки та відчуття причетності до нової спільноти.

Тому освітні технології в процесі адаптації дітей-переселенців мають бути комплексними, гнучкими та орієнтованими на індивідуальні потреби кожної дитини. Вони мають забезпечувати не тільки академічний розвиток, а й сприяти соціальній інтеграції та емоційному благополуччю дітей.

Продовжуючи аналіз технологій соціальної адаптації дітей-переселенців, необхідно звернути увагу на соціально-педагогічні технології, які відіграють ключову роль у цьому процесі. Н. Гевчук у своїй роботі, присвяченій соціально-педагогічній роботі з дітьми-мігрантами, наголошує на важливості комплексного підходу до адаптації, який враховує не лише освітні, а й соціальні аспекти життя дитини [7].

Однією з ефективних соціально-педагогічних технологій є створення «груп підтримки» для дітей-переселенців. Ці групи дають дітям можливість поспілкуватися з однолітками, які мають подібний досвід, обмінятися думками та емоціями в безпечній обстановці. Такі групи можуть проводитися як у школах, так і в громадських центрах і часто включають елементи арт-терапії, ігротерапії та інші творчі методи роботи.

Ще одна важлива технологія – наставництво. У рамках цього підходу для дитини-переселенця призначається наставник – старший учень або молодий дорослий, який допомагає їй зорієнтуватися в новому соціальному середовищі,

знайомить з місцевою культурою та традиціями, надає емоційну підтримку. Це сприяє не тільки соціальній адаптації, а й розвитку лідерських якостей і соціальних навичок.

Високоефективною є і технологія «соціального картографування». Він передбачає створення разом з дитиною «карти» своїх соціальних зв'язків і ресурсів у новому середовищі. Це допомагає дитині візуалізувати свою мережу соціальної підтримки та визначити можливості для розширення соціальних контактів.

Важливим аспектом соціально-педагогічних технологій є робота з громадою. Це може включати організацію спільних заходів для ВПО та місцевих дітей, проведення інформаційних кампаній для підвищення обізнаності про потреби ВПО та створення волонтерських програм. Такі ініціативи сприяють створенню інклюзивного середовища та зменшують можливу стигматизацію.

Заслуговує на увагу і технологія «культурного обміну». Це передбачає проведення заходів, під час яких діти-переселенці можуть представити свою культуру, традиції, кухню тощо. Це не лише підвищує самооцінку дітей-переселенців, а й сприяє взаємокультурному збагаченню та взаєморозумінню між різними групами населення.

Використання цифрових технологій у соціально-педагогічній роботі відкриває нові можливості для адаптації. Створення онлайн-спільнот, використання соціальних мереж для підтримки зв'язку з попереднім місцем проживання, розробка мобільних додатків, що дозволяють зорієнтуватися в новому місті – усе це може значно полегшити процес адаптації дітей-переселенців.

Таким чином, соціально-педагогічні технології роботи з дітьми-переселенцями мають бути різноманітними, гнучкими та орієнтованими на створення сприятливого соціального середовища для успішної адаптації та інтеграції.

Також доцільно згадати технології арт-терапії. Ці методи набувають все більшої популярності в роботі з дітьми, які пережили травматичний досвід, зокрема з дітьми внутрішньо переміщених осіб.

Ю. Бойчук та О. Казачінер у своїх дослідженнях лялькотерапії в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами наголошують на ефективності креативних методів у процесі адаптації та ресоціалізації [3]. Хоча їхня робота зосереджена на дітях з особливими потребами, багато принципів і технік можна успішно адаптувати для роботи з дітьми-переселенцями.

Лялькотерапія, як одна з форм арт-терапії, дозволяє дітям-переселенцям виразити свої емоції та переживання через гру з ляльками. Цей метод особливо ефективний для дітей молодшого віку, яким може бути важко висловити свої почуття. Створення та використання ляльок може допомогти дітям подолати травматичний досвід, розвинути навички спілкування та підвищити самооцінку.

Інші форми арт-терапії, такі як малювання, скульптура та музикотерапія, також широко використовуються в роботі з дітьми-переселенцями. Ці методи дають дітям можливість висловлюватися невербально, що особливо важливо в ситуаціях, коли вербальне спілкування ускладнене через мовний бар’єр або психологічну травму.

Варто підкреслити, що арт-терапевтичні технології можна використовувати не лише в індивідуальній, а й у груповій роботі. Групові арт-терапевтичні заняття сприяють соціалізації дітей-переселенців, допомагають їм встановити нові соціальні зв’язки та відчути підтримку однолітків.

Фототерапія – ще один інноваційний метод, який може бути ефективним у роботі з дітьми-переселенцями. Створення фотоісторій чи фотоколажів дозволяє дітям візуалізувати свій досвід, мрії та надії, що може стати потужним інструментом для самопізнання та адаптації до нових умов життя.

Драматерапія і театральні техніки також дуже ефективні в процесі соціальної адаптації. Вони допомагають внутрішньо переміщеним дітям розвивати емпатію, вдосконалювати комунікативні навички та вчитися вирішувати конфлікти мирним шляхом.

Використання цифрових технологій в арт-терапії відкриває нові можливості. Створення цифрових малюнків, анімації чи музики може бути особливо привабливим для підлітків і допомогти їм залучитися до терапевтичного процесу.

Таким чином, технології арт-терапії надають широкі можливості для роботи з дітьми-переселенцями, сприяючи їх емоційній регуляції, соціальній адаптації та особистісному розвитку. Ці методи можуть бути ефективно інтегровані в загальну стратегію соціальної адаптації, доповнюючи інші підходи та технології.

Далі варто розглянути технології роботи з родинами внутрішньо переміщених осіб, адже сімейне середовище відіграє ключову роль у процесі адаптації дітей-переселенців.

Н. Максимова у дослідженні типології сімей, які потребують соціально-психологічної допомоги наголошує на важливості комплексного підходу в роботі з сім'ями, які опинилися в складній життєвій ситуації, до яких, безумовно, можна віднести сім'ї переселенців [25].

Однією з ефективних технологій є сімейна терапія, адаптована для роботи з родинами внутрішньо переміщених осіб. Цей метод дозволяє працювати з усією системою сімейних відносин, допомагаючи членам сім'ї краще розуміти один одного і підтримувати один одного в процесі адаптації до нових умов життя.

Ще одна важлива технологія – тренінги з розвитку батьківських навичок. Ці тренінги мають на меті підвищити обізнаність батьків щодо психологічних потреб дітей у ситуаціях вимушеного переселення, навчити ефективним стратегіям спілкування та методам емоційної підтримки дітей.

Високу ефективність демонструє і технологія «сімейних груп взаємодопомоги». Такі групи дають можливість родинам ВПО обмінюватися досвідом, отримувати емоційну підтримку та спільно шукати вирішення спільних проблем. Це сприяє створенню нових соціальних зв’язків і зменшує відчуття ізоляції.

Важливим аспектом роботи з родинами ВПО є соціально-економічна підтримка, яка може включати консультації з працевлаштування, допомогу в пошуку житла, інформаційну підтримку щодо доступних послуг та соціальних виплат. Такі заходи сприяють стабілізації життєвої ситуації в сім'ї, що позитивно впливає на процес адаптації дітей.

Заслуговує на увагу і технологія «сімейного наставництва». У рамках цього підходу сім'ї ВПО отримують підтримку від місцевих сімей-наставників, які допомагають їм орієнтуватися в новому соціальному та культурному середовищі.

Використання Інтернет-технологій у роботі з родинами ВПО відкриває нові можливості. Це можуть бути онлайн-консультації, вебінари з актуальних питань адаптації та створення віртуальних спільнот підтримки.

Таким чином, технології роботи з родинами ВПО є невід'ємною частиною стратегії соціальної адаптації дітей ВПО. Вони спрямовані на зміцнення сімейних ресурсів, покращення внутрішньосімейних стосунків та створення сприятливого середовища для розвитку та адаптації дітей.

Інноваційні технології соціальної адаптації дітей-переселенців відображають сучасні тенденції соціальної роботи та психології. У своєму дослідженні «Інноваційні технології в роботі практичного психолога» Л. ПІдлипна наголошує на важливості впровадження нових підходів, які відповідають викликам сучасного світу [33]. Ці ідеї можна ефективно застосувати в контексті роботи з внутрішньо переміщеними дітьми.

Однією з перспективних технологій є використання віртуальної реальності (VR) у процесі адаптації. Технології VR можуть створити безпечне середовище, в якому діти-ВПО практикують соціальні навички, долають страхи та тривоги, пов'язані з новим середовищем. Віртуальні екскурсії новим містом чи школою допомагають дитині звикнути до нового середовища ще до безпосереднього контакту з ним.

Також дедалі популярнішими стають мобільні додатки, що підтримують процес адаптації. Серед таких додатків можуть бути інтерактивні карти нового

міста, інформація про доступні ресурси та послуги, вправи на емоційну саморегуляцію та можливість швидкого встановлення контакту з соціальним працівником чи психологом.

Іншим інноваційним підходом є гейміфікація процесу адаптації. Створення освітніх та соціальних ігор, які допомагають дітям ВПО засвоювати нові соціальні норми, вивчати місцеву культуру та історію, розвивати комунікативні навички, може значно підвищити ефективність програм адаптації.

Технологія «Digital storytelling» дозволяє дітям ВПО створювати та ділитися своїми історіями в цифровому форматі, що сприяє самовираженню, розвитку творчих здібностей та подоланню мовних бар'єрів.

Ще одна перспективна технологія – використання штучного інтелекту (ШІ) для персоналізації програм адаптації. ШІ може аналізувати індивідуальні потреби та прогрес кожної дитини, пропонуючи найбільш ефективні стратегії адаптації.

Впровадження інноваційних технологій потребує відповідної підготовки спеціалістів та створення необхідної інфраструктури. Важливим аспектом цього процесу є розробка навчальних програм для соціальних працівників та психологів щодо використання нових технологій у роботі з дітьми-переселенцями.

Інноваційні технології відкривають нові можливості для соціальної адаптації дітей-переселенців, роблячи цей процес більш ефективним, персоналізованим та захоплюючим для дітей. Проте вони мають доповнювати, а не замінювати традиційні методи роботи, забезпечуючи комплексний підхід до адаптації.

Технології підтримки та соціальної інтеграції відіграють ключову роль у процесі соціальної адаптації дітей-переселенців. Залучення громади до цього процесу є важливим фактором успішної адаптації дітей ВПО до нових умов життя [62].

«Партнерські програми» – ефективна технологія громадської підтримки. У рамках цих програм місцеві діти стають «друзями» внутрішньо переміщених дітей, допомагаючи їм зорієнтуватися в новому соціальному та культурному середовищі. Це сприяє природній інтеграції, розвитку дружніх відносин і руйнуванню потенційних бар'єрів між місцевим населенням та іммігрантами.

Ще одна важлива технологія – організація спільних культурно-спортивних заходів. Такі заходи створюють платформу для неформального спілкування, обміну досвідом та формування відчуття причетності до нової спільноти. Це можуть бути фестивалі, спортивні змагання, мистецькі проекти, під час яких діти внутрішньо переміщених осіб та місцеві діти співпрацюють на рівних.

Високу ефективність у процесі інтеграції показують і волонтерські програми. Залучення дітей-переселенців до волонтерської діяльності на користь громади сприяє не лише їхній соціалізації, а й сприяє розвитку почуття власної гідності та корисності в новому середовищі.

Ще одна важлива технологія – створення громадських центрів, орієнтованих на потреби внутрішньо переміщених осіб. Такі центри можуть надавати різноманітні послуги: від юридичних консультацій до розважальних заходів, створення безпечного простору для взаємодії та підтримки.

Заслуговує на увагу і технологія «культурних посередників». Це передбачає підготовку представників громад, які можуть виступати посередниками між внутрішньо переміщеними особами та місцевим населенням, допомагаючи подолати культурні та мовні бар’єри.

Використання соціальних медіа та онлайн-платформ для створення віртуальних спільнот підтримки є сучасним підходом до інтеграції спільноти. Такі платформи можуть слугувати джерелом інформації, платформою для обміну досвідом та засобом спілкування між внутрішньо переміщеними особами та місцевою громадою.

Важливим елементом процесу інтеграції є проведення інформаційних кампаній, спрямованих на підвищення обізнаності населення щодо потреб

внутрішньо переміщених осіб та формування толерантного ставлення. Це можуть бути освітні програми в школах, публічні лекції, медіапроекти.

Технології оцінки ефективності соціальної адаптації дітей-переселенців надзвичайно важливі для розуміння успішності використаних методик та їх подальшого вдосконалення. Ці технології дозволяють не тільки оцінити поточний стан адаптації, а й виявити прогалини в існуючих програмах підтримки.

Діагностичні методи соціальної роботи з дітьми з особливими потребами, описані В. Леоновою, можуть бути адаптовані для оцінки ефективності адаптації дітей-переселенців. Ці методи включають як кількісний, так і якісний підходи, що дозволяють отримати повну картину процесу адаптації [23].

Кількісні методи оцінки можуть включати використання стандартних психологічних тестів і опитувальників. Наприклад, шкали тривоги, депресії та самооцінки можуть бути використані для моніторингу психічного стану дітей-переселенців у процесі адаптації. Такі оцінки важливо проводити на різних етапах адаптації, щоб відслідковувати динаміку змін.

Якісні методи, такі як глибинні інтерв’ю та фокус-групи, дозволяють отримати детальнішу інформацію про суб’єктивні переживання дітей-переселенців. Ці методи особливо цінні для виявлення нюансів процесу адаптації, які можна пропустити, використовуючи лише кількісні інструменти.

Важливим інструментом оцінки є також метод спостереження. Структуроване спостереження за поведінкою дітей-переселенців у різних соціальних контекстах (школа, соціальні заходи) може надати цінну інформацію про рівень їхньої соціальної інтеграції.

Додатковим показником успішної адаптації може служити аналіз успішності та відвідування школи. Поліпшення цих показників часто свідчить про позитивну динаміку процесу адаптації.

Технологію соціального картографування можна використовувати не лише як інструмент підтримки, а й як метод оцінки. Аналіз змін соціальних

карт дітей-переселенців з часом може показати розширення їхніх соціальних зв’язків та інтеграцію в нову громаду.

Ще одним важливим аспектом є оцінка різними зацікавленими сторонами: батьками, вчителями, соціальними працівниками. Комплексний зворотний зв'язок з усіма учасниками процесу адаптації дозволяє скласти більш об'єктивну картину.

Використання цифрових технологій, таких як мобільні додатки для самооцінки та моніторингу настрою, може забезпечити постійний потік даних про стан дитини, що особливо цінно для раннього виявлення проблем та швидкого втручання.

Таким чином, технології оцінки ефективності соціальної адаптації дітей-переселенців мають бути комплексними, враховувати різні аспекти адаптації та включати різні методи збору та аналізу даних. Це дозволяє не лише оцінювати успішність існуючих програм, а й постійно вдосконалювати підходи до соціальної адаптації дітей-переселенців.

Комплексний підхід до використання технологій у соціальній адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб є основою успішної інтеграції цих дітей у нове соціальне середовище. Цей підхід, описаний у дослідженнях технології соціальної роботи та соціальної допомоги в умовах перехідного періоду, підкреслює необхідність гармонійного поєднання різних методів і стратегій [45]. У центрі цього підходу знаходиться дитина з її унікальним досвідом, потребами та потенціалом. Індивідуалізація стратегій адаптації дозволяє врахувати особливості кожної дитини, створюючи персоналізований шлях інтеграції. Це може включати розробку індивідуальних планів адаптації, які гнучко реагують на зміни в житті дитини та навколишньому середовищі.

Ключовим елементом успішної реалізації інтегрованого підходу є міждисциплінарна співпраця. Об’єднання зусиль психологів, педагогів, соціальних працівників та інших спеціалістів створює ефект синергії, забезпечуючи комплексну підтримку дитини та її родини.

Важливо розуміти, що процес адаптації – це не спринт, а марафон. Довгострокова перспектива та послідовність у наданні підтримки мають вирішальне значення.

Інновації та традиції в соціальній роботі не повинні протистояти, а навпаки, гармонійно доповнювати одна одну. Сучасні цифрові інструменти дозволяють значно підвищити ефективність класичних методів соціальної адаптації, створивши більш інтерактивний процес.

Роль сім'ї та громади в процесі адаптації важко переоцінити. Технології соціальної адаптації повинні не тільки залучати дитину, а й створювати навколо неї сприятливе середовище, включаючи співпрацю з батьками, однолітками та місцевою громадою.

Постійний моніторинг та оцінка ефективності використаних технологій дозволяє своєчасно коригувати стратегію, адаптуючись до мінливих потреб дітей-ВПО та розвитку соціального контексту. Це забезпечує гнучкість і актуальність підходів до адаптації.

Отже, розглянуті технології соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб, зокрема психолого-педагогічні, соціально-педагогічні, сімейні, інноваційні, громадсько-оціночні, утворюють складний набір інструментів ефективної інтеграції. Комплексне та гнучке використання цих технологій, враховуючи індивідуальні потреби кожної дитини та особливості місцевого контексту, створює оптимальні умови для успішної соціальної адаптації дітей-переселенців, сприяючи їх повноцінному розвитку та благополуччю в новому середовищі. соціальне середовище.

На основі теоретичного аналізу можна зробити висновок, що процес соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб є багатоаспектним та складним, охоплюючи правовий, соціально-психологічний та технологічний рівні. Нормативно-правова сфера, незважаючи на свій розвиток, потребує подальшого вдосконалення у напрямку посилення міжвідомчої взаємодії та створення ефективних механізмів імплементації існуючих норм. Особливу увагу слід приділити розумінню соціальної адаптації як динамічного процесу

від початкового шоку до повної інтеграції, що охоплює психологічні, соціокультурні, освітні та сімейні аспекти життя дитини. Технологічний інструментарій соціальної адаптації, що включає психолого-педагогічні, соціально-педагогічні, сімейні, інноваційні та суспільно-оцінювальні технології, є потужною методичною базою практичної роботи з дітьми-мігрантами. Ключовим фактором успішності процесу адаптації є індивідуальний підхід, який враховує специфічні потреби кожної дитини та специфіку місцевого контексту, а також активне залучення сім'ї та громади до процесу адаптації. Синергія законодавчих положень, розуміння специфіки процесу адаптації та майстерне використання відповідних технологій створює підґрунтя для ефективної інтеграції внутрішньо переміщених дітей у нове соціальне середовище та забезпечення їх довгострокового благополуччя.

# РОЗДІЛ 3
# ПРАКСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕНЯ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ НА ПРИКЛАДІ БФ «ПРАВО НА ЗАХИСТ»

## 3.1. Особливості організації процесу соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб в БФ «Право на захист»

В емпіричній частині нашого дослідження основну увагу ми приділили вивченню особливостей організації процесу соціальної адаптації дітей-переселенців, які отримують підтримку БФ «Право на захист», що є особливо важливим в умовах внутрішнє масове переміщення.

Це соціальне дослідження, засноване на методології якісного дослідження С. Квале, має на меті глибоке розуміння процесу соціальної адаптації через призму досвіду як надавачів послуг, так і самих бенефіціарів [70]. За словами С. Квале, саме якісне дослідницьке інтерв'ю дозволяє виявити суб'єктивні переживання учасників і зрозуміти значення, яке вони надають подіям і процесам у своєму житті.

Дослідження проводилось у БФ «Право на отшет», який надає послуги соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб. А саме, було проведено співбесіду з працівниками організації та бенефіціарами (батьками/опікунами дітей внутрішньо переміщених осіб). Вибір методу неструктурованого інтерв'ю базується на теоретико-методологічних положеннях концепції С. Квале, який наголошував на важливості створення атмосфери довіри та можливості для респондентів вільно висловлювати свою думку, особливо коли йдеться про чутливі соціальні питання.

Метою дослідження є аналіз досвіду надання та отримання послуг соціальної адаптації внутрішньо переміщених дітей у БФ «Право на захист».

Для досягнення поставленої мети ми поставили такі завдання:

1. Вивчити досвід надання соціальних послуг дітям внутрішньо переміщених осіб у БФ «Право на захист»

2. Проаналізувати ефективність технології соціальної адаптації дітей-переселенців

3. Охарактеризувати основні проблеми, з якими стикаються діти-переселенці в процесі соціальної адаптації

Обєкт дослідження є процес соціальної адаптації дітей-переселенців.

Предметом дослідження є технології соціальної адаптації дітей-переселенців.

Методологія дослідження базується на принципах якісного дослідницького інтерв'ю, розроблених С. Квале. Згідно з його концепцією, інтерв'ю – це не тільки метод збору інформації, але спосіб конструювання знань через діалог між дослідником і респондентом. У нашому дослідженні ми використовували метод вільного інтерв'ю, який дозволяє глибоко зрозуміти досвід учасників дослідження.

Завдання дослідження:

1. Проведення бесід з працівниками БФ «Право на захист» (3 респонденти)

2. Проведення бесід з батьками/опікунами дітей ВПО (7 респондентів)

3. Аналіз отриманих даних за методологією С. Квале, який передбачає виявлення ключових тем і значущих закономірностей у розповідях респондентів.

Учасниками дослідження були працівники БФ «Право на захист», а саме: соціальний працівник (досвід роботи 2 роки), психолог (досвід роботи 3 роки) та координатор програм (досвід роботи 4 роки). До проекту також залучені бенефіціари – 7 батьків/опікунів дітей ВПО різного віку (від 6 до 16 років). Вони ВПО з Маріуполя, Херсонської області, Харківської області, Бахмута, Запоріжжя, Краматорська та Сєвєродонецька.

Базуючись на принципах дослідницької етики, розроблених С. Квале, під час дослідження дотримувались наступних етичних стандартів.

По-перше всі учасники були проінформовані про мету та завдання дослідження. Це є фундаментальним принципом дослідницької етики, оскільки він дає учасникам повне розуміння того, у чому вони беруть участь. Це забезпечує прозорість процесу та дозволяє людям приймати обґрунтовані рішення про їх участь.

По-друге, від кожного респондента було отримано добровільну згоду на участь у дослідженні. Добровільна згода, є наріжним каменем етичного дослідження, оскільки воно гарантує, що ніхто не бере участь під тиском. Це особливо важливо для вразливих груп, оскільки захищає їх право на самовизначення та автономію. Добровільна участь покращує якість отриманих даних, оскільки учасники швидше за все, дадуть чесні та щирі відповіді.

По-третє, забезпечувалась конфіденційність персональних даних - імена респондентів було змінено. Захист конфіденційності надзвичайно важливий, особливо для вразливих груп. Зміна імені та забезпечення анонімності дозволяє учасникам почуватися в безпеці та вільно ділитися своїм досвідом, не боячись негативних наслідків. Це також захищає їх від потенційної стигматизації та дискримінації.

По-четверте враховувалась особлива вразливість цільової групи. Це демонструє відповідальний підхід до дослідження, визнання специфічних потреб і загроз для цієї групи. Внутрішньо перемішені особи та їхні діти, можливо, мали травматичний досвід і перебували у складній життєвій ситуації, тому потребують особливого делікатного підходу та додаткових заходів для захисту свого психологічного благополуччя.

І, насамкінець, надавалася можливість відмовитися від участі в дослідженні на будь-якому етапі, що є також, важливим етичним принципом, який підкреслює повагу до автономії учасників та їхнє пправо змінити своє рішення. Можливість вийти з дослідження без негативних наслідків знижує психологічний тиск на учасників і дозволяє їм почуватися комфортніше під час процесу дослідження. Це також підвищує довіру до дослідження та його результатів.

Разом ці принципи утворюють етичну основу дослідження, забезпечуючи захист прав та інтересів учасників, особливо коли йдеться про вразливі групи. Дотримання цих принципів не тільки захищає учасників, але й підвищує якість і достовірність отриманих даних.

Очікувані результати дослідження мають кілька важливих аспектів.

По-перше, це отримати глибоке розуміння процесу соціальної адаптації дітей-переселенців. По-друге, визначити найбільш ефективні технології соціальної адаптації. По-третє, визначити основні проблеми в роботі з дітьми-переселенцями. По-четверте, зрозуміти потреби як бенефіціарів, так і постачальників послуг. По-п'яте, створити рекомендації щодо вдосконалення процесу соціальної адаптації.

Очікувані наслідки дослідження також мають кілька вимірів.

По-перше, результати дослідження допоможуть розробити більш ефективні програми соціальної адаптації дітей-переселенців. По-друге, очікується підвищення обізнаності про потреби дітей ВПО та їхніх родин. По-третє, на основі отриманих відгуків передбачається вдосконалити існуючі технології соціальної адаптації. По-четверте, планується покращити якість соціальних послуг для цільової групи.

Варто також відзначити обмеження дослідження.

По-перше, це географічне обмеження, оскільки дослідження проводилися в рамках одного фонду. По-друге, невелика вибірка респондентів. По-третє, суб'єктивність якісного методу дослідження. По-четверте, можливо, травматичний досвід впливає на відповіді респондентів.

Як зазначає С. Квале, якісне дослідження дозволяє нам зрозуміти не лише факти, але й значення, які люди надають своєму досвіду. Тому обраний метод вільної бесіди є найбільш прийнятним для вивчення такої делікатної теми, як соціальна адаптація дітей-переселенців.

Дослідження проводилось у вересні-жовтні 2024 року на базі БФ «Право на захист». Моя роль як дослідника була особливо специфічною, оскільки я поєдную в собі позицію практикуючого фундатора та дослідника. Це створило

унікальну можливість для поглибленого розуміння досліджуваних процесів, оскільки мій професійний досвід у фонді дозволив не лише збирати дані, а й інтерпретувати їх крізь призму практичного досвіду взаємодії з родинами ВПО.

Статус співдослідника-практика надав дослідженню додаткової глибини та контексту, оскільки я мала змогу спостерігати динаміку адаптації сімей ВПО не лише в рамках офіційного дослідження, а й у повсякденній професійній діяльності. Завдяки цьому вдалося помітити нюанси та закономірності, які міг би пропустити сторонній дослідник. Наприклад, мій досвід безпосередньої роботи з родинами ВПО допоміг мені краще зрозуміти контекст їхніх відповідей під час інтерв'ю та фокус-груп, врахувати невербальні сигнали та емоційні реакції, які часто несуть важливу інформацію.

Поєднання ролей практика та дослідника також сприяло встановленню довірливих стосунків з учасниками дослідження. Сім'ї переселенців, знаючи мене як співробітницю фонду, були більш відкритими до обговорення складних тем та обміну особистим досвідом. Це особливо важливо при роботі з вразливими соціальними групами, де довіра є ключовим фактором отримання достовірної інформації.

Водночас така подвійна роль вимагала від мене особливої уваги до збереження об'єктивності та рефлексивності у моїх дослідженнях. Мені довелося усвідомлювати можливий вплив мого професійного досвіду на інтерпретацію даних і активно працювати над підтриманням балансу між емпатійним розумінням ситуації учасників і науковою ретельністю дослідження.

Ця унікальна посада також дозволила мені бути не лише спостерігачем, а й активним учасником процесу впровадження змін за результатами дослідження. Глибоке розуміння внутрішніх процесів організації та практичного контексту роботи з ВПО допомогло сформулювати більш реалістичні та реалізовані рекомендації щодо покращення послуг фонду.

Таким чином, моя роль як співдослідника-практика збагатила дослідження унікальною перспективою, яка поєднує теоретичне розуміння

проблеми з глибоким практичним досвідом роботи у сфері підтримки внутрішньо переміщених осіб.

Процес дослідження складався з кількох етапів. Перший етап був підготовчим (1-10 вересня 2024 р.), під час якого було розроблено програму дослідження, розроблено посібники для проведення інтерв'ю та погоджено участь респондентів. На цьому етапі особливу увагу було приділено формулюванню питань відповідно до методики С. Квале, яка передбачає створення комфортної атмосфери для чесної розмови.

Другий етап – збір даних (11-30 вересня 2024 року). Співбесіди з працівниками фонду проводились у робочий час за попередньою домовленістю, тривалість кожної бесіди 20-25 хвилин. Бесіди з батьками/опікунами відбувалися у зручний для них час, найчастіше після занять дітей на базі і тривали 15-20 хвилин.

Третій етап – обробка та аналіз даних (1-15 жовтня 2024 року). На цьому етапі інтерв'ю транскрибували, а отриману інформацію кодували та аналізували відповідно до визначених категорій.

Варто відзначити специфіку організації дослідження, а саме: співбесіди проводились в окремій кімнаті фонду, де була забезпечена конфіденційність бесіди. За згодою респондентів здійснювався аудіозапис розмови для подальшої обробки даних. Під час бесіди з батьками дітей йшлося про можливість організації догляду за дітьми у кімнаті відпочинку фонду. Респонденти мали можливість спілкуватися тією мовою, якою вони володіли (українською чи російською).

Крім того, були враховані безпекові аспекти проведення досліджень під час воєнного стану, а саме наявність укриття на території фонду та гнучкий графік проведення інтерв'ю з урахуванням безпекової ситуації.

Для аналізу даних, отриманих під час досліджень «Інтерв'ю з працівниками БФ «Право на захист» та «Інтерв'ю з бенефіціарами БФ «Право на захист» (див. Додаток А), була використана методологія якісного аналізу даних, розроблена С. Квале.

Процес аналізу розпочався з транскрипції всіх проведених інтерв'ю, що дозволило перевести усні розповіді у текстову форму для подальшого аналізу (див. Додаток Б). Наступним кроком було первинне кодування отриманих даних, під час якого були обрані ключові категорії для аналізу: способи соціальної адаптації, проблеми та виклики, чинники успішної адаптації, потреби в покращенні послуг. Подальший тематичний аналіз дозволив виявити основні закономірності у відповідях респондентів. У результаті були висвітлені такі повторювані теми, як важливість групової роботи, важливість інтегрованого підходу, роль психологічної підтримки, вплив мовного питання та важливість підтримки родини.

Важливим етапом став порівняльний аналіз відповідей співробітників і бенефіціарів, який дозволив виявити як спільні погляди, так і відмінності у сприйнятті процесу соціальної адаптації. Заключним етапом стала інтерпретація отриманих даних у контексті теоретичних підходів до соціальної адаптації та сучасних досліджень у цій сфері.

Результати аналізу можна розділити на кілька ключових категорій.

З точки зору методів соціальної адаптації аналіз показав, що найбільш ефективними є групові форми роботи. Співробітники фонду відзначають особливу ефективність арт-терапії та ігрової терапії для дітей молодшого віку, а методи, поєднані з елементами профорієнтації, ефективніші для підлітків. Цікаво, що ці спостереження підтверджують думку батьків, які помічають позитивні зміни в поведінці своїх дітей після групових занять.

Аналіз проблем і викликів, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи та їхні діти, виявив складну, багаторівневу картину труднощів і потреб. На індивідуальному рівні особливо помітні глибокі психологічні травми, які часто переживають діти внаслідок пережитого війни, втрати рідного дому та звичного оточення. Це проявляється частими кошмарними снами, раптовими нападами тривоги при гучних звуках і навіть регресом у поведінці, коли діти повертаються до моделей поведінки, характерних для молодшого віку. Проблеми зі сном стали чи не загальною проблемою - діти часто бояться спати

самі, прокидаються серед ночі від найменшого шуму, а батьки страждають від безсоння через постійну тривогу за майбутнє своєї сім'ї. Тривожні стани та різноманітні страхи супроводжують як дітей, так і дорослих, у дітей вони часто проявляються у страху розлуки з батьками та підвищеній чутливості до гучних звуків.

На соціальному рівні найгострішими проблемами були спілкування з однолітками. Діти-переселенці часто відчувають себе відчуженими від нового колективу, їм важко довіряти новим людям через страх бути знову втраченими. Їх унікальний і часто травматичний досвід створює невидимий бар’єр у спілкуванні з місцевими дітьми, які не до кінця розуміють їхній досвід. Мовний бар'єр ще більше ускладнює ситуацію, особливо для тих, хто переїхав з переважно російськомовних регіонів. Це створює додаткові труднощі у навчальному процесі та соціальній адаптації, коли діти не можуть вільно висловлювати свої думки та повноцінно брати участь у шкільному житті.

На організаційному рівні ситуація ускладнюється обмеженістю ресурсів і гострою нестачею кваліфікованих спеціалістів, особливо дитячих психологів. Враховуючи масштаби травматичного досвіду серед ВПО, наявні спеціалісти фізично не в змозі дістатися до кожного, хто потребує допомоги. Особливо великий попит на психологів, які мають певний досвід роботи з травмами війни та розуміють специфіку роботи з ВПО.

Усі ці проблеми тісно взаємопов’язані, створюючи складний набір проблем. Психологічна травма впливає на соціальні навички дітей, мовний бар’єр посилює відчуття ізоляції, а емоційний стан батьків безпосередньо впливає на психічне благополуччя дітей. Це підкреслює необхідність інтегрованого підходу до підтримки внутрішньо переміщених сімей, у якому кожен аспект допомоги має враховувати взаємозв’язок між різними рівнями проблем та особливою вразливістю цієї групи населення..

Серед факторів успішної адаптації аналіз показав, що стабільне та безпечне середовище відіграє вирішальну роль. Особливо важливим виявився комплексний підхід, який включає роботу не лише з дитиною, а й із родиною.

Цікавим було спостереження, що успішність адаптації дитини часто корелює зі ступенем участі батьків у цьому процесі.

Аналіз факторів успішної адаптації дозволяє зробити висновок, що такі результати спостерігаються з кількох ключових причин. По-перше, стабільне та безпечне середовище має вирішальне значення, оскільки воно дозволяє дітям та їхнім родинам відновити базове відчуття безпеки, яке було втрачено внаслідок вимушеного переміщення. Коли дитина відчуває себе фізично та емоційно в безпеці, її мозок може перейти від режиму «виживання» до режиму відновлення та розвитку.

Комплексний підхід, що включає роботу з усією родиною, є дуже ефективним, оскільки діти природно відображають емоційний стан батьків. Коли батькам надається підтримка та інструменти, необхідні для подолання травми та стресу, вони стають емоційно доступнішими для своїх дітей і краще здатні надавати їм необхідну підтримку. Це створює цикл взаємної підтримки в сім'ї.

Кореляція між успішною адаптацією дитини та залученням батьків пояснюється тим, що активна участь батьків створює міцну основу для інтеграції дитини в нове середовище. Це відбувається за допомогою кількох механізмів: батьки, які беруть активну участь у процесі адаптації, демонструють дітям модель проактивної поведінки; вони швидше помічають труднощі дитини і вміють вчасно звернутися за допомогою; їх залучення зміцнює у дитини почуття безпеки та підтримки, що необхідно для успішної адаптації в новому середовищі.

У цьому контексті особливо важливо розуміти, що травматичний досвід переміщення впливає на всю сім'ю як систему, тому індивідуальної роботи з дитиною, без урахування сімейного контексту, часто недостатньо для досягнення стійких позитивних змін. Тому програми підтримки, які задовольняють потреби всієї родини та створюють можливості для активної участі батьків, приносять найкращі довгострокові результати.

З точки зору необхідності вдосконалення послуг, результати такого

аналізу мають чітке обґрунтування, яке базується на практичному досвіді роботи з родинами ВПО. Розширення спектру послуг, особливо за рахунок занять спортом, надзвичайно важливе, адже рухова активність не лише допомагає дітям зберегти фізичне здоров'я, а й зменшує рівень стресу та тривоги завдяки природному вивільненню енергії та ендорфінів. Спорт також створює неформальне середовище соціалізації, де діти можуть взаємодіяти з однолітками без мовних бар'єрів за допомогою універсальної мови гри та руху.

Освітня підтримка була необхідною через те, що діти ВПО часто мають прогалини в навчанні через вимушене переселення та зміну школи. Крім того, адаптація до нової основної навчальної програми та можливі мовні бар'єри створюють додаткові труднощі в навчальному процесі. Якісна освітня підтримка не лише допомагає компенсувати матеріальні недоліки, а й підвищує у дітей впевненість у власних силах та мотивацію до навчання.

Необхідність збільшення кількості групових заходів відображає розуміння того, що саме в груповому форматі діти найкраще вивчають соціальні взаємодії та мають можливість побачити, що вони не самотні у своєму досвіді. Робота в групі створює безпечний простір для обміну досвідом і взаємопідтримки, що особливо важливо для дітей, які пережили подібний травматичний досвід.

Організація додаткових заходів у вихідні дні виявилася необхідною з кількох причин. По-перше, багато батьків працюють у будні і не можуть приводити дітей на заняття. По-друге, вихідні часто є найважчими для родин ВПО, коли відсутність організованих заходів може призвести до підвищеної тривоги та негативних думок. Організовані заходи вихідного дня забезпечують конструктивну розвагу та підтримують емоційну стабільність як дітей, так і батьків.Варто зазначити, що порівняльний аналіз відповідей працівників та бенефіціарів показав високий рівень збігу між баченням проблем та способами їх вирішення обома групами респондентів. Це свідчить про ефективну комунікацію між постачальниками послуг та їх одержувачами.

Детальний аналіз окремих аспектів дослідження також виявив низку

цікавих закономірностей.

Аналізуючи відповіді працівників фонду, можна помітити чітку тенденцію до диференційованого підходу в залежності від віку дітей. На нашу думку, таке розмежування є цілком виправданим і відповідає сучасним науковим поглядам на вікові особливості розвитку та подолання травматичних переживань. Те, що психологи фонду відзначають високу ефективність ігрової терапії у дітей молодшого віку, закономірно, адже саме в цьому віці діти найкраще переробляють свої переживання та травматичні переживання через гру. Гра є природним способом спілкування маленьких дітей, завдяки якому вони можуть безпечно висловлювати свої страхи, тривоги та надії.

Виправданим є також акцент координатора програми на важливості профорієнтаційної складової для підлітків. У підлітковому віці формується відчуття власної ідентичності та майбутніх перспектив, тому можливість планувати своє професійне майбутнє стає важливим джерелом подолання травматичного досвіду та повернення відчуття контролю над власним життям. Це особливо важливо у випадку підлітків із сімей ВПО, які через вимушене переміщення могли втратити відчуття стабільності та впевненості у собі в майбутньому.

Позиція соціального працівника щодо необхідності гнучкого поєднання різних методів, на нашу думку, відображає розуміння того, що кожна дитина, незалежно від віку, має індивідуальний досвід травми та свій темп відновлення. Гнучкість у виборі методів роботи дозволяє враховувати не лише вікові особливості, а й індивідуальні потреби, сімейний контекст та специфіку травматичних переживань кожної дитини. Такий підхід забезпечує максимальну ефективність психосоціальної підтримки та створює оптимальні умови для оздоровлення та адаптації дітей різних вікових категорій.

Аналізуючи відповіді бенефіціарів, можна виділити кілька ключових тенденцій. По-перше, батьки дітей молодшого віку (6-10 років) частіше помічають проблеми з адаптацією до нового шкільного колективу та реакцією на гучні звуки. Натомість батьків підлітків (віком 11-16) більше хвилює освіта,

майбутній вступ до навчальних закладів та соціалізація.

Окремої уваги заслуговує аналіз конкретних випадків. Наприклад, досвід роботи з переселеними близнюками виявив необхідність особливого підходу до роботи з сиблингами, які виявляють підвищену взаємозалежність у стресових ситуаціях. Випадок підготовки підлітка до ЗНО показав необхідність розширення освітнього супроводу та профорієнтаційного компоненту в роботі фонду.

Цікавим аспектом стало визнання відмінностей у потребах сімей залежно від попереднього місця проживання та обставин переселення. Сім'ї з територій, де велися активні бойові дії, часто потребують більш інтенсивної психологічної підтримки, а сім'ї з територій, де не було прямих бойових дій, більше уваги приділяють питанням соціальної адаптації та виховання. Ця різниця пояснюється насамперед рівнем травматичного досвіду та характером пережитих подій.

Сім’ї з районів активних бойових дій часто стикаються з прямою загрозою життю, втратою близьких чи майна, перебувають під обстрілом чи тривале перебування в укриттях. Такі події призводять до розвитку посттравматичного стресового розладу, підвищеної тривожності, розладів сну та інших психологічних проблем, що потребують професійної допомоги та тривалої терапії.

Своєю чергою, сім’ї з територій, де не було прямих бойових дій, хоч і переживають стрес, пов’язаний з переміщенням та змінами у повсякденному способі життя, але не мають такого глибокого травматичного досвіду. Основні труднощі, з якими вони стикаються, пов'язані з адаптацією до нового середовища, пошуком роботи, налагодженням соціальних зв'язків та організацією навчання дітей. Ці сім'ї більше зосереджуються на практичних аспектах облаштування на новому місці та відновлення нормального ритму життя.

Різниця в потребах пояснюється також тим, що родини із зони бойових дій часто мали досвід екстреної евакуації, яка супроводжувалася сильним

стресом і страхом, тоді як інші родини мали можливість спланувати свій переїзд, взяти необхідні речі та документи, що робить процес адаптації менш травматичним. Це безпосередньо впливає на їхній емоційний стан і здатність справлятися з новими викликами.

Крім того, сім'ї з територій активних бойових дій частіше стикаються з проблемою розлуки сім'ї, коли частина їхніх родичів залишилася на окупованих територіях або брала участь у війні. Це створює додаткове емоційне навантаження та потребує спеціальної психологічної підтримки для подолання почуття тривоги та невпевненості щодо долі близьких.

Таким чином, з метою виявлення особливостей організації процесу соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб нами було проведено дослідження на основі БФ «Право на захист», використовуючи методологію якісного дослідження С. Квале. Проаналізувавши результати, можна зробити висновок, що для ефективної адаптації необхідний комплексний підхід, який включає роботу як з дітьми, так і з батьками, врахування вікових особливостей при виборі методів роботи, створення стабільного та безпечного середовища. Вирішальними факторами успіху є активна участь батьків у процесі адаптації, диференційований підхід залежно від віку дітей, гнучке поєднання різних методів роботи з урахуванням індивідуальних потреб кожної сім’ї.

### 3.2. Рекомендації щодо оптимізації процесу соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб в БФ «Право на захист»

Аналіз результатів дослідження дозволяє запропонувати декілька можливих напрямів удосконалення процесу соціальної адаптації дітей-переселенців у БФ «Право на захист».

Враховуючи позитивний досвід роботи в групі, доцільно було б розглянути питання про розширення сфери гурткової діяльності, зокрема спортивними заходами вихідного дня та творчими майстер-класами. Також варто звернути увагу на створення додаткових можливостей для освітньої

підтримки, особливо молоді, яка готується до професійно-технічної освіти. Враховуючи те, що організація є неприбутковою та працює на грантові кошти, важливим кроком буде налагодження партнерства з місцевим бізнесом для розширення можливостей професійної орієнтації молоді.

Таку співпрацю можна реалізувати шляхом організації поїздок на місцеві підприємства, де здобувачі освіти зможуть ознайомитися з виробничими процесами та поспілкуватися з професіоналами. Наприклад, відвідування пекарні дозволить дізнатися про специфіку виробництва харчових продуктів, відвідини автомайстерень познайомлять із специфікою роботи слюсарів, а поїздки на будівництво познайомлять з будівельними професіями. Крім того, можна організувати майстер-класи, під час яких представники бізнесу поділяться практичним досвідом та навичками з молоддю.

Для місцевих підприємців така співпраця стане проявом соціальної відповідальності та інвестицією у розвиток громади. Підприємці матимуть можливість сформувати позитивний імідж своїх компаній, а також виховати майбутніх спеціалістів, які знають специфіку своєї роботи. Це сприятиме зміцненню зв’язків бізнесу з суспільством, створенню нових можливостей для працевлаштування молоді та загальному економічному розвитку регіону.

Також важливо організовувати регулярні зустрічі з успішними підприємцями, під час яких вони могли б поділитися досвідом відкриття та ведення бізнесу, поговорити про виклики та шляхи їх подолання. Це надихне молодь до професійного розвитку та сприятиме формуванню духу підприємництва. Така взаємодія між освітньою організацією, бізнесом та молоддю створить міцну основу для сталого розвитку ґміни та покращить якість життя її жителів.

Враховуючи звернення бенефіціарів, можна було б посилити роботу з мовної адаптації дітей шляхом організації неформальних розмовних україномовних клубів. Крім того, варто розглянути можливість розширення менторської програми, в рамках якої місцеві діти допомагають новоприбулим адаптуватися.

Для підвищення комплексності підтримки доцільно розвивати співпрацю з навчальними закладами та розширювати мережу партнерських організацій, що дозволить створити більш цілісну систему підтримки внутрішньо переміщених дітей.

Враховуючи позитивний досвід співпраці з батьками, можна було б збільшити кількість заходів, спрямованих на підтримку всієї родини, зокрема груп взаємодопомоги та спільних сімейних заходів. У сучасних умовах особливо важливою є співпраця з місцевою владою та іншими неурядовими організаціями для проведення великих сімейних заходів, адаптованих до безпекової ситуації.

Такі заходи можна організовувати в пристосованих захисних приміщеннях або пунктах незламності, де створені всі необхідні умови для безпечного перебування. Наприклад, можна організувати «День безпечної сім'ї», який включатиме майстер-класи з надання першої медичної допомоги всій родині, практичні заняття з підготовки аптечки, а також складання плану дій сім'ї в надзвичайних ситуаціях. Це не лише зблизить родини, а й підвищить їх готовність до можливих викликів.

У просторих бомбосховищах можна організувати «Фестиваль родинної творчості», під час якого родини представлять свої таланти через пісні, танці, театральні мініатюри чи виставки робіт. Такі заходи допоможуть створити позитивну атмосферу і відволіктися від стресових ситуацій. Також можна організувати «Сімейні майстерні», під час яких батьки та діти отримають корисні навички – від плетіння маскувальних сіток до створення екологічних іграшок з підручних матеріалів.

Важливим напрямком може стати організація «Днів громадської самопомочі», під час яких родини разом готують їжу для захисників, створюють свічки чи збирають речі для потребуючих. Це розвиває почуття єдності та взаємопідтримки в громаді. У центрах стійкості можна проводити «Family Story Nights», під час яких родини діляться своїм досвідом у подоланні труднощів, надихають інших і створюють мережу взаємної підтримки.

Співпраця з місцевою владою та неурядовими організаціями забезпечить такі заходи необхідними ресурсами, професійними консультантами та психологами, а також сприятиме кращій координації діяльності всіх учасників. Це сприятиме створенню сталої громади, в якій кожна родина відчуває підтримку та має можливість розвиватися навіть у складних умовах.

Такі ініціативи не лише зміцнюють родинні зв’язки, а й створюють простір для обміну досвідом між сім’ями, надають психологічну підтримку та допомагають адаптуватися до викликів сучасності. Крім того, спільна діяльність у безпечному середовищі допомагає подолати тривогу та створює відчуття нормальності у важкі часи.

Особливої уваги заслуговує можливість запровадження додаткових інноваційних форм роботи з дітьми-мігрантами. Досвід показує, що використання елементів арт-терапії дає позитивні результати, тому варто розглянути можливість запровадження інших творчих методів, наприклад музикотерапії чи театротерапії, які можуть стати ефективними інструментами самовираження дітей. Важливо розуміти, що комплексне поєднання різних терапевтичних підходів може істотно підвищити їх ефективність і створити більш глибокий терапевтичний ефект.

Наприклад, можна поєднувати елементи театротерапії та музикотерапії при створенні музичних вистав, в яких діти не тільки грають ролі, але й створюють музичний супровід за допомогою простих інструментів або власного голосу. Такі заняття допомагають виражати емоції через різні канали самовираження, розвивають впевненість у собі та сприяють груповій взаємодії.

Поєднання арт-терапії з елементами театру дозволяє створювати яскраві образи, в яких діти можуть не тільки намалювати свої історії, але й оживити їх за допомогою руху та діалогу. Це допомагає опрацювати складні емоційні переживання, пов'язані з переселенням, і знайти нові способи взаємодії з навколишнім середовищем.

Включення в музичні заняття елементів танцювальної та рухової терапії створює можливість для фізичного зняття емоційної напруги, розвитку

координації та відчуття власного тіла. Коли діти рухаються в ритмі музики, виконують прості хореографічні композиції, вони краще усвідомлюють свої почуття, вчаться контролювати власний емоційний стан.

Особливо ефективним може бути створення комплексних творчих проектів, у яких діти працюють над спільною виставою, створюють сценографію засобами арт-терапії, розробляють музичний супровід, виконують ролі. Такий підхід забезпечує не тільки комплексний терапевтичний ефект, а й сприяє формуванню почуття приналежності до групи, розвитку комунікативних навичок та лідерських якостей.

Інтеграція різних методів терапії також дозволяє врахувати індивідуальні особливості та переваги кожної дитини, надаючи їй можливість вибрати найбільш зручний спосіб самовираження. Це особливо важливо у випадку дітей-іммігрантів, які можуть мати різний досвід, пов’язаний із травматичними переживаннями, і потребують інших підходів до їх вирішення.

Комплексний підхід до терапевтичної роботи створює безпечний простір для емоційного зцілення, де діти можуть вільно виражати свої почуття, знаходити підтримку однолітків і розвивати нові навички соціальної взаємодії. Це сприяє їх успішній адаптації до нових умов життя та формуванню позитивного погляду на майбутнє.

Важливим напрямком розвитку може стати створення програм, спрямованих на роботу з різними віковими групами. У випадку з дітьми молодшого віку варто було б розширити елементи гри та включити більше розвиваючих занять. Для підлітків можуть бути організовані ознайомчі поїздки та зустрічі з представниками різних професій, які допоможуть їм краще спланувати своє майбутнє.

З метою підтримки соціальної інтеграції внутрішньо переміщених дітей доцільно розглянути можливість організації спільних заходів з місцевими громадськими організаціями та закладами культури. Це можуть бути поїздки, відвідування музеїв, участь у міських святах і фестивалях, що сприяло б кращому пізнанню нового місця проживання.

Враховуючи важливість психологічної підтримки, варто розглянути можливість створення «груп довіри» для дітей різного віку, де вони могли б обговорювати свої переживання в безпечному середовищі. Такі групи можна проводити регулярно, наприклад раз на тиждень, що забезпечить учасникам стабільність і передбачуваність.

Для підвищення ефективності роботи з сім'єю можна запровадити регулярні сімейні консультації, під час яких обговорюватиметься прогрес дитини та плануватимуться подальші адаптаційні кроки. Це дозволило б краще координувати зусилля спеціалістів і батьків.

Корисним доповненням буде розробка інформаційних матеріалів для батьків з порадами щодо підтримки дітей у процесі адаптації. Такі матеріали можуть включати практичні рекомендації, описи типових ситуацій і способи їх вирішення.

Також варто розглянути можливість організації додаткових занять під час канікул, коли діти мають більше вільного часу. Це можуть бути тематичні табори, майстер-класи чи міні-проекти, що поєднують у собі розважальні та освітні елементи. Особливу увагу слід приділити організації мовних таборів, під час яких діти зможуть вивчати іноземні мови через гру та спілкування, а також наукових таборів із цікавими експериментами. Було б правильно запровадити творчі майстерні, що розвивають художні та музичні здібності, а також спортивно-оздоровчі заняття, що сприяють фізичному розвитку дітей.

Важливим напрямком можуть стати різні майстер-класи, особливо кулінарні, під час яких діти навчаться готувати прості та корисні страви, заняття рукоділлям для розвитку дрібної моторики, а також майстер-класи з робототехніки та програмування для ознайомлення з сучасними технологіями. Також доречним буде така проектна діяльність, як екологічні дослідження, соціальні ініціативи та медійні проекти, які дозволять дітям розвивати навички командної роботи та втілювати власні ідеї.

При організації таких занять необхідно враховувати особливості віку дітей і забезпечити кваліфікований педагогічний склад, а також створити

гнучкий графік, який дозволить брати участь як в індивідуальних заняттях, так і в повних курсах. Необхідно подбати про відповідну матеріально-технічну базу та безпеку під час усіх занять, регулярно підтримувати зв'язок з батьками та отримувати зворотній зв'язок для покращення програми. Така організація канікулярного часу сприятиме розвитку нових навичок та інтересів дітей, сприятиме їх соціалізації та створенню дружніх стосунків, підтримці навчальної мотивації та допоможе в профорієнтації через практичні знання з різних сфер діяльності. Крім того, це забезпечить змістовне проведення вільного часу та розвиток у дітей самостійності та відповідальності.

Для підтримки навчального процесу варто розглянути можливість створення груп підтримки в навчанні, де учні, які досягають кращих результатів, могли б допомогти тим, хто має труднощі з деяких предметів. Це сприятиме як академічному прогресу, так і соціальній інтеграції. Такі групи можуть збиратися після основних занять в затишних аудиторіях або шкільній бібліотеці, де в приємній атмосфері відбуватиметься обмін знаннями та досвідом між учнями. Водночас важливо забезпечити регулярність таких зустрічей та підтримку вчителів, які можуть надати консультації та методичні матеріали.

Особливу увагу слід приділяти формуванню пар або малих груп студентів, враховуючи не тільки академічні показники, а й психологічну сумісність та особистісні особливості учасників. Це допоможе створити комфортну атмосферу для навчання та спілкування. Варто також запровадити систему заохочень учнів-наставників, оцінивши їхній внесок у розвиток шкільної спільноти та надавши їм можливості для подальшого особистісного розвитку.

Такий підхід до організації взаємодопомоги між учнями сприятиме не лише покращенню результатів навчання, а й розвитку важливих соціальних навичок, таких як емпатія, комунікабельність, лідерство. Крім того, участь у таких групах допоможе студентам краще зрозуміти навчальний матеріал через

необхідність пояснювати його іншим, а також підвищить їхню впевненість у собі та мотивацію до навчання.

Для забезпечення ефективності груп підтримки важливо регулярно відстежувати результати, збирати відгуки учасників і вносити необхідні корективи в організацію процесу. Також доцільно організовувати спільні заходи для всіх учасників програми, під час яких вони могли б поділитися своїми успіхами, обговорити виклики та спланувати подальшу роботу.

Отже, рекомендації щодо оптимізації процесу соціальної адаптації внутрішньо переміщених дітей у БФ «Право на захист» спрямовані на розширення спектру послуг шляхом запровадження додаткових групових занять, посилення освітнього супроводу, розробки програми наставництва, створення мовних клубів, створення мовних клубів та ін. організація сімейних заходів та літніх таборів, що дозволить більш комплексно підійти до адаптації дітей-переселенців.

На основі праксеологічного аналізу технології соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб на прикладі БФ «Право на захист» можна зробити поглиблені висновки щодо практичних аспектів організації цього процесу. Емпіричне дослідження, яке було проведене, показало, наскільки важливий системний підхід до адаптації, який гармонійно поєднує роботу з дітьми та їх батьками. Особливо цінним є створення безпечного та стабільного середовища, яке є основою для подальшої адаптаційної роботи. Диференційований підхід, що враховує специфіку віку дітей та індивідуальні потреби кожної сім’ї, показує свою ефективність у практичній сфері. Запропоновані рекомендації щодо оптимізації процесу соціальної адаптації відкривають нові перспективи шляхом впровадження інноваційних форм роботи, таких як менторські програми, мовні клуби та сімейні заходи. Слід підкреслити, що успіх процесу адаптації багато в чому залежить від синергії всіх залучених сторін і бажання організації постійно вдосконалювати свої підходи та методи роботи.

# ВИСНОВКИ

На підставі проведених досліджень можна зробити наступні висновки:

1. Проведений теоретичний аналіз проблем соціальної адаптації дітей-мігрантів виявив значну еволюцію наукової думки від початку XX століття до сьогодні. Початки наукового осмислення цієї проблеми можна знайти в основних працях К. Бюлера і Ж. Піаже, які заклали теоретичні основи розуміння адаптаційних процесів у дітей. Подальший розвиток досліджень у працях Дж. Беррі, Д. Оберга та Г. Тріандіса збагатило теоретичну базу поняттями культурної адаптації та акультурації. В українському контексті після 2014 року спостерігається особлива актуалізація цього питання, що пов’язано зі значним зростанням кількості внутрішньо переміщених дітей та необхідністю розробки ефективних механізмів їх соціальної адаптації. Дослідження Н. Сабат, І. Трубавіної, Т. Семигіної та інших українських вчених значно збагатили знання про специфіку адаптації дітей в умовах вимушеного переселення.

2. Методологічна архітектура дослідження базується на ретельно розробленій концептуальній базі, яка включає чітко визначені та взаємопов’язані поняття «діти», «внутрішньо переміщені особи», «соціальна адаптація» та «технології соціальної адаптації». Важливим методологічним досягненням є обґрунтування принципів об’єктивності, системності та детермінізму як основних принципів дослідження. Комплекс використаних методів, який включає як загальнонаукові методи (аналіз, синтез, абстрагування, моделювання), так і спеціальні методи (спостереження, опитування, аналіз документів), забезпечив комплексне дослідження проблеми та отримання відповідних результатів.

3. Комплексний аналіз правових норм виявив багаторівневу законодавчу структуру захисту прав внутрішньо переміщених дітей. На міжнародному рівні ключовими документами є Конвенція ООН про права дитини та Керівні принципи ООН щодо внутрішнього переміщення. Національне законодавство України містить спеціальні закони та нормативно-правові акти, які регулюють права та соціальний захист внутрішньо переміщених осіб. На місцевому рівні

діють цільові програми та проекти підтримки. Водночас виявлено необхідність удосконалення механізмів практичної реалізації чинних правових норм, посилення міжвідомчої координації та розробки ефективніших інструментів контролю за їх виконанням.

4. Дослідження показали, що процес соціальної адаптації дітей-іммігрантів характеризується складним, багатогранним характером, який включає психологічний (подолання стресу, тривоги, розвиток стресостійкості), соціокультурний (засвоєння нових норм і культурних цінностей), виховна (інтеграція в навчально-виховний процес) та сімейна (збереження родинних зв'язків, відновлення сімейного благополуччя). Процес адаптації проходить послідовні етапи: від первинного шоку і дезорієнтації, через період адаптаційного стресу і первинної адаптації до стадії активної адаптації і, нарешті, повної інтеграції в нове соціальне середовище. Кожен етап має свою специфіку і потребує відповідних втручань, що потребує комплексного підходу до організації адаптаційного супроводу.

5. Емпіричні дослідження, проведені на базі БФ «Право на захист», переконливо показали ефективність системного підходу до адаптації, інтегруючої роботи з дітьми та їх батьками. Ключовими факторами успіху стали: створення безпечного та сприятливого середовища, врахування вікових особливостей дітей при виборі методів роботи, активне залучення батьків до процесу адаптації, а також індивідуальний підхід до кожної сім’ї. Особливу роль відіграє професійна підтримка спеціалістів, які здійснюють психологічний та соціальний супровід, а також координація взаємодії з іншими службами та установами.

6. На основі проведеного дослідження розроблено комплекс практичних рекомендацій щодо оптимізації процесу соціальної адаптації, які передбачають: запровадження додаткових групових занять для розвитку соціальних навичок, посилення навчального супроводу шляхом індивідуальних консультацій та допомоги в навчанні, розробку та впровадження наставництва. програма, створення мовних клубів для вдосконалення мовних навичок, організація

сімейних заходів та літніх таборів для зміцнення соціальних зв’язків. Ці рекомендації спрямовані на розширення спектру послуг та покращення їх якості, що сприятиме більш ефективній адаптації дітей-іммігрантів.

Таким чином, результати дослідження підтвердили початкову гіпотезу про те, що комплексний підхід до соціальної адаптації, включаючи психологічний супровід, освітню інтеграцію та розвиток соціальних навичок, є найбільш ефективним способом ефективної адаптації та соціалізації дітей внутрішньо переміщених осіб. Це підтверджують як теоретичні дослідження, так і практичні результати діяльності благодійного фонду.

# СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ


1. Адаптація соціальна. *ВУЕ*. URL: https://vue.gov.ua/Адаптація_соціальна (дата звернення: 09.04.2024).
2. Бойко І. І. Соціологія : навч. посіб. Київ : Сталь, 2018. 410 с.
3. Бойчук Ю. Д., Казачінер О. С. Лялькотерапія в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. *Педагогіка та психологія*. 2019. № 61. С. 10–18. URL: https://doi.org/10.34142/2312-2471.2019.61.02 (дата звернення: 09.04.2024).
4. Бондарчук І. Комунікаційні інструменти роботи з внутрішньо переміщеними особами в умовах російсько-української війни. *Держава та регіони. серія: соціальні комунікації*. 2023. № 3(55). С. 101. URL: https://doi.org/10.32840/cpu2219-8741/2023.3(55).13 (дата звернення: 10.04.2024).
5. Бородіна О. С., Кузьменко В. Ю. Психолого-педагогічний аспект у використанні методу казкотерапії в роботі з дітьми. *Вісник Запорізького національного університету Педагогічні науки.* 2021. Т. 2, № 1. С. 40–45. URL: https://doi.org/10.26661/2522-4360-2021-1-2-05 (дата звернення: 09.04.2024)
6. Віноградська О., Бєлова Л. Тексти лекцій з курсу “Соціальні технології ” : курс лекцій. Харків : ЦНІТ ХНАМГ, 2009. 135 с.
7. Гевчук Н. Соціально-педагогічна робота з дітьми мігрантів. Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О. В., 2017. 100 с.
8. Грудій М., Мельник Л. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім’ям з дітьми зі Сходу України : навч. посіб. / ред. Л. Волинець. Київ : «Калита», 2015. 37 с.
9. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 332.*Офіційний вебпортал парламенту України*. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-п#Text (дата звернення: 09.04.2024).

10. Діти - тлумачення, орфографія, новий правопис онлайн. *Словник - тлумачний словник української мови, орфографічний словник онлайн*. URL: https://slovnyk.ua/index.php?swrd=діти (дата звернення: 09.04.2024).
11. Дмитрієва І., Лопухіна Т. Формування професійної свідомості педагога в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. *Проєктування індивідуальної траєкторії професійного розвитку педагога в контексті концепції «Освіта впродовж життя»*. 2020. URL: https://doi.org/10.36074/d-oblippo.conf-10.12.2020-16 (дата звернення: 09.04.2024).
12. Журавко Т. В. Робота психолога з тривожними дітьми. *Педагогіка, психологія та методика навчання: світовий досвід*.2021. URL: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-114-5-2 (дата звернення: 09.04.2024).
13. Заверико Н. В., Тимофєєнко К. І., Яшина О. М. Соціально-педагогічна адаптація внутрішньо переміщених та тимчасово переміщених українських дітей. *Теорія і практика педагогічних наук*. 2023. № 4. С. 111–117. URL: https://doi.org/10.26661/2786-5622-2023-4-16 (дата звернення: 09.04.2024).
14. Захарова Н. Адаптація дітей дошкільного віку до сучасного соціального простору : монографія. Донецьк : вид-во «Ноулідж», 2010. 216 с.
15. Конвенція ООН про права дитини. *UNICEF*. URL: https://www.unicef.org/ukraine/documents/convention-full (дата звернення: 09.04.2024).
16. Корпач Н., Сидорук І. Соціальна робота з вивчення стану адаптації дітей внутрішніх трансферів до нового соціального середовища. *Педагогічний журнал Волині*. 2018. Вип. 1(8), вип. 2018. С. 133–139. URL: https://doi.org/10.29038/2415-8143-2018-01-133-139 (дата звернення: 10.04.2024)

17. Котух О. В. Психологічне благополуччя внутрішньо переміщеної особи: адаптація та інтеграція в нову громаду. *Науковий вісник Херсонського державного університету*.2023. № 1. С. 56–61. URL: https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2023-1-7 (дата звернення: 07.04.2024).
18. Кравцов С. Теоретичне бачення соціальної адаптації: стан, погляди, підходи. *Український соціум*. 2008. № 3. С. 83–96.
19. Крахмальова К. О. Проблема визначення поняття "внутрішньо переміщені особи" в юридичній науці. *Держава і право. Серія "Юридичні науки"*. 2015. Вип. 67. С. 137–145.
20. Кульчицький Т. Соціальна допомога як вид соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Наука і перспективи*. 2023. № 2(21). URL: https://doi.org/10.52058/2695-1592-2023-2(21)-178-186 (дата звернення: 10.04.2024).
21. Лагодієнко В. В., Іванченкова Л. В., Лагодієнко О. В. Вибір методології наукового дослідження. *Підприємництво та інновації*. 2022. № 25. С. 133–137. URL: https://doi.org/10.32782/2415-3583/25.23 (дата звернення: 21.08.2024).
22. Леонова В. І. Методи діагностики соціальної роботи з дітьми з особливими потребами. *Педагогіка і психологія в сучасному світі: мистецтво викладання і навчання.* 2021. URL: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-041-4-14 (дата звернення: 10.04.2024).
23. Лупаренко С., Гресь О. Соціальна адаптація й супровід дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні (1990-ті рр.). *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2020. № 1(99). URL: https://doi.org/10.31865/2077-1827.1(99)2020.198158 (дата звернення: 09.04.2024).
24. Максимова Н. Типологія сімей, які потребують соціально-психологічної допомоги. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота*. 2017. Вип. 1 (1). С. 45–51.

25. Малиха І. М. До проблеми сутності поняття «внутрішньопереміщені особи»: державна політика та регіональна практика. *Грані*. 2015. Т. 18, № 8. С. 6–11. URL: https://doi.org/10.15421/1715147 (дата звернення: 06.06.2023).
26. Мамчур І. Психологічні особливості входження підлітків до соціальних референтних груп. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2021. № 2(55). С. 101–112. URL: https://doi.org/10.33216/2219-2654-2021-55-2-101-112 (дата звернення: 10.04.2024).
27. Менджул М., Паніна Ю. Поняття "внутрішньо переміщена особа": порівняльний аналіз законодавства України та зарубіжних країн". *Поорівняльно - аналітичне право*. 2016. № 4. С. 293–296.
28. Місія Благодійного фонду "Право на захист. *"БФ «Право на захист»*. URL: https://r2p.org.ua/ (дата звернення: 09.04.2024).
29. Надвинична Т. Л. Технології здійснення ефективної соціальної роботи / Т. Л. Надвинична. // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. - 2013. - Вип. 3. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2013_3_33 (дата звернення 12.05.2024)
30. Николаєва В., Пономарьова В. Соціальна адаптація впо у територіальній громаді за новим місцем проживання в умовах воєнного стану. *Humanitas*. 2023. № 1. С. 79–85. URL: https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.11 (дата звернення: 09.04.2024).
31. Нормативно-правова база. *Міністерство соціальної політики*. URL: https://www.msp.gov.ua/timeline/?t=6&from=&till=&g=171&cat=0&dn=&words=#tagpanel (дата звернення: 10.04.2024).
32. Особливості використання якісних методів досліджень в охороні здоров’я, зокрема у громадському здоров’ї та медсестринстві / А. Г. Шульгай та ін. *Вісник медичних і біологічних досліджень*. 2022. № 4. С. 161–166. URL: https://doi.org/10.11603/bmbr.2706-6290.2021.4.12472 (дата звернення: 03.11.2024).

33. Перелік нормативно-правових документів щодо соціального захисту дітей. *internat2.org.ua*. URL: https://internat2.org.ua/perelik-normatyvno-pravovyh-dokumen/ (дата звернення: 09.04.2024).
34. Підлипна Л. З. Інноваційні технології в роботі практичного психолога. *Практична психологія та соціальна робота*. 2013. № 5 (170). С. 56–60.
35. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI.. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text (дата звернення: 10.04.2024).
36. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII : станом на 30 груд. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text (дата звернення: 09.04.2024).
37. Про Закон України «Про благодійництво та благодійні організації» : Лист Вищ. арбітр. суду України від 14.01.1998 № 01-8/9. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v-8_9800-98#Text (дата звернення: 10.04.2024).
38. Про затвердження Державного стандарту соціальної адаптації : Наказ Міністерства соціальної політики України від 18.05.2015 р. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0665-15#Text (дата звернення: 09.04.2024).
39. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III : станом на 5 жовт. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text (дата звернення: 09.04.2024).
40. Проценко О. О. «Внутрішньо переміщені особи» як категорія теоретизування та соціальної практики. *Науково-теоретичний альманах "Грані"*. 2018. Т. 21, № 4. С. 47–55. URL: https://doi.org/10.15421/171856 (дата звернення: 07.04.2024).

41. Сабат Н. Адаптація дітей-мігрантів до нового соціокультурного простору: педагогічна допомога і підтримка. *Освітній простір України*. 2017. № 9. С. 144–151. URL: https://doi.org/10.15330/esu.9.144-151 (дата звернення: 09.04.2024).
42. Савченко А., Колодяжна А. В. Соціальна адаптація як інтеграція людини. 2016. URL: https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/5100 (дата звернення: 10.04.2024).
43. Савченко В.Ф., Маклюк О.В. Інноваційні підходи до розвитку соціальної сфери України. *Економічний форум*. 2021. Т. 2, № 2. С. 154–163. URL: https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2021-2-20 (дата звернення: 10.04.2024).
44. Семигіна Т. В. Міжнародна соціальна робота: глобальні пріоритети соціального розвитку і нове визначення соціальної роботи. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2015. № 1/2 (72). С. 6–11.
45. Семигіна Т. Клієнти соціальної роботи як співдослідники. *Міжгалузеві диспути: динаміка та розвиток сучасних наукових досліджень*. 2020. URL: https://doi.org/10.36074/10.07.2020.v2.04 (дата звернення: 10.04.2024).
46. Семигіна Т. Нові глобальні етичні принципи соціальної роботи. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2019. № 1. С. 70–85. URL: https://doi.org/10.33287/11196 (дата звернення: 07.04.2024).
47. Семигіна Т., Пожидаєва О. Формування компетентностей соціальних працівників: міжнародна та локальна практика. *Репрезентація освітніх досягнень, мас-медіа та роль філології у сучасній системі наук*. 2020. URL: https://doi.org/10.36074/rodmmrfssn.ed-1.05 (дата звернення: 07.04.2024).
48. Семигіна Т. Розуміння та використання рефлексивності у дослідженнях із соціальної роботи. *Здобутки та досягнення прикладних та*

*фундаментальних наук XXI століття*. 2020. URL: https://doi.org/10.36074/07.08.2020.v2.04 (дата звернення: 07.04.2024).

49. Сімейний кодекс України : Кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III : станом на 1 січ. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text (дата звернення: 09.04.2024).
50. Сімоненко О. Б. Емоційний стан дітей, які знаходяться в умовах інформаційного тиску. *Психологія життєвого простору особистості в сучасних умовах кризи, глобалізації та цифрової трансформації суспільного життя*. 2023. URL: https://doi.org/10.32837/11300.26441 (дата звернення: 09.04.2024).
51. Сініченкова А. С., Савченко Л. Л., Бондар В. О. Психосоціальна підтримка дітей під час стресової події. *Психологія життєвого простору особистості в сучасних умовах кризи, глобалізації та цифрової трансформації суспільного життя*. 2023. URL: https://doi.org/10.32837/11300.26440 (дата звернення: 09.04.2024).
52. Силкіна С. Соціальна адаптація дітей внутрішньо переміщених осіб в умовах нового поселення. *Освіта та педагогічні науки.* 2022. № 3 (181). С. 69–79. URL: https://doi.org/10.12958/2227-2747-2022-3(181)-69-79 (дата звернення: 09.04.2024).
53. Скляр Т. Етичні стандарти використання цифрових технологій в практиці соціальній і роботи. *Social work and education*. 2021. Т. 8, № 1. С. 42–51. URL: https://doi.org/10.25128/2520-6230.21.1.3. (дата звернення: 09.04.2024).
54. Слющинський Б. Міжкультурна комунікація в українському Приазов'ї : монографія. Київ : Аквілон-Плюс, 2007. 496 с.
55. Соціальна робота з вразливими сім’ями та дітьми : навч. посіб. / А. Аносова та ін. ; ред.: Т. Журавель, З. Кияниці. Київ : ОБНОВА КОМПАН, 2017. Т. 2 : Соціальна робота з вразливими сім’ями та дітьми. 352 с.

56. Соціальна робота з сім’ями, дітьми та молоддю : навч. посіб. / І. В. Пєша та ін. Київ : Компринт, 2023. 449 с.
57. Суліменко О. Соціальна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, в умовах воєнного стану. *Humanitas.* 2022. № 4. С. 61–68. URL: https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.4.9 (дата звернення: 10.04.2024).
58. Сукач М. Основи наукових досліджень. MP Lesja, 2014. URL: https://doi.org/10.26884/mks.t1423 (дата звернення: 09.04.2024).
59. Сурмін Ю. П. Майстерня вченого: підручник для науковця. Київ: Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні, 2006. 302 с.
60. Славіна Н. С. Адаптація дітей раннього віку в умовах дошкільного закладу. *Проблеми сучасної психології : збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.* 2018. № 40. С. 363–373. URL: https://doi.org/10.32626/2227-6246.2018-40.363-373 (дата звернення: 10.04.2024).
61. Словник професійної термінології для майбутніх фахівців сфери соціальної роботи. 2021. URL: https://books.ldubgd.edu.ua/index.php/ed/catalog/view/154/111/486-1 (дата звернення: 07.04.2024).
62. Сьомкіна І.С. Соціально-педагогічна робота з сім'ями вимушених переселенців: стан та перспективи. URL: https://dnmcps.com.ua/sites/default/files/inline-images/2018-10/2018-10-07-1/Соціально-педагогічна%20робота%20з%20ВПО.%20Стаття.pdf (дата звернення: 09.04.2024).
63. Технології соціальної роботи і соціальної допомоги в умовах трансформаційного періоду : навч. посіб. / ред.: А. О. . Поляничко, А. В. Кирилюк. Суми : ФОП Цьома, 2020. 336 с.
64. Тимченко Ю. Р., Шеремет М. Д. Технології форум-театру як сучасний засіб виявлення соціальних проблем підлітків та способів їх вирішення .

2017. URL: http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/66113 (дата звернення: 09.04.2024).

65. Третьякова Т. М., Лазор К. П., Форманюк Ю. В. Соціальна психологія. Одеса : НУ «ОЮА», 2021. URL: https://doi.org/10.32837/11300.14395 (дата звернення: 09.04.2024).
66. Фроленкова Н., Купіна І. Адаптація дітей дошкільного та молодшого шкільного віку до навчання в умовах воєнного стану. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 7(12). URL: https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-7(12)-471-482 (дата звернення: 10.04.2024).
67. Фуріна А. І. Внутрішньо переміщені особи: національна модель та міжнародні відносини : 2018. URL: http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/33777 (дата звернення: 07.04.2024).
68. Ходот Д. О., Шундрик О. І. Соціальна адаптація вимушених переселенців в Україні. 2017. URL: http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/66554 (дата звернення: 10.04.2024).
69. Черба В. М., Павлюченко А. О. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами: виклики та перспективи. *Сучасний стан та пріоритети модернізації фінансово-економічної системи: теорії та пропозиції*. 2023. URL: https://doi.org/10.36059/978-966-397-324-1-15 (дата звернення: 10.04.2024).
70. Шахрай В. Технології соціальної роботи : навч. посіб. Київ : Центр навч. літ., 2006. 272 с.
71. Юрків Я. І., Луканов Д. В. Труднощі соціально-психологічної адаптації вразливих верств внутрішньо переміщених осіб до нових умов життя. *Педагогіка. соціальна робота*. 2021. Т. 1, № 48. С. 469–472.
72. Brinkmann S. Qualitative interviewing: Understanding qualitative research. Oxford: Oxford University Press, 2020. 168 p.

73. Creswell J. W., Creswell J. D. Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches. 5th ed. Los Angeles: SAGE Publications, 2017. 304 p.
74. Gubrium J. F., Holstein J. A. Handbook of interview research: Context and method. Thousand Oaks: SAGE Publications, 2001. 981 p.
75. Kvale S., Brinkmann S. InterViews: Learning the craft of qualitative research i nterviewing. 2nd ed. Thousand Oaks: SAGE Publications, 2009. 354 p.

# ДОДАТКИ

## Додаток А

### Інтерв'ю для працівників БФ «Право на захист»

Добрий день! Дякую, що погодились взяти участь у дослідженні. Метою нашої розмови є вивчення особливостей організації процесу соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб.

Тривалість інтерв'ю: 20-25 хвилин

1. Яку посаду Ви обіймаєте у БФ «Право на захист»?
2. Який досвід роботи маєте з дітьми ВПО?
3. Які основні методи соціальної адаптації Ви використовуєте у роботі з дітьми ВПО?
4 З цих методів, які показують найкращі результати?
5. З якими основними труднощами стикаються діти ВПО в процесі адаптації?
6. Що, на Вашу думку, найбільше сприяє успішній адаптації?
7. Які рекомендації Ви можете надати для покращення процесу адаптації?

Чи хотіли б Ви додати щось важливе, про що ми не згадали?

Дякую за Ваш час та участь у дослідженні!

### Інтерв'ю для бенефіціарів БФ «Право на захист»

Добрий день! Дякую, що погодились взяти участь у дослідженні. Метою нашої розмови є вивчення процесу соціальної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб та оцінка ефективності наданої допомоги.

Тривалість інтерв'ю: 15-20 хвилин

1. Як довго Ви отримуєте послуги БФ «Право на захист»?
2. Як Ви дізналися про можливість отримання допомоги від фонду?
3. Яку саме допомогу Ви отримуєте від фонду?
4. Що найбільше допомагає Вам/Вашій дитині адаптуватися на новому місці?
5. З якими труднощами Ви все ще стикаєтесь?
6. Що б Ви хотіли змінити чи покращити у роботі фонду?

Чи хотіли б Ви додати щось важливе, про що ми не згадали?

Дякую за Ваш час та участь у дослідженні!

## Додаток Б

Респондент 1 (соціальний працівник Олена)

1. Яку посаду Ви обіймаєте у БФ «Право на захист»?

«Я працюю на посаді соціального працівника з родинами ВПО»

2. Який досвід роботи маєте з дітьми ВПО?

«Досвід роботи - два роки. До того працювала шкільним психологом, але з початком повномасштабного вторгнення перейшла в БФ»

3. Які основні методи соціальної адаптації Ви використовуєте у роботі з дітьми ВПО?

«У своїй роботі використовую кілька основних методів. По-перше, це індивідуальні консультації - вони потрібні для першого контакту та оцінки потреб. По-друге, дуже добре працюють групові заняття з арт-терапією - малювання, ліплення. Також проводимо адаптаційні групи, де діти можуть спілкуватися між собою»

4. З цих методів, які показують найкращі результати?

«Знаєте, найкраще працюють групові заняття. Коли діти бачать, що вони не одні в такій ситуації, що є інші, хто пережив схоже - вони починають розкриватися. Особливо помітний прогрес після арт-терапії»

5. З якими основними труднощами стикаються діти ВПО в процесі адаптації?

«Основні труднощі? По-перше, це психологічна травма - багато дітей пережили обстріли, евакуацію. По-друге, часто виникають проблеми у спілкуванні з місцевими дітьми, особливо якщо є мовний бар'єр. Також часто бачу проблеми з навчанням - дітям складно зосередитися, багато хто пропустив частину навчального року»

6. Що, на Вашу думку, найбільше сприяє успішній адаптації?

«З мого досвіду, найважливіша підтримка родини. Якщо батьки самі адаптуються добре, то й діти краще справляються. Також дуже помагає, коли дитина займається чимось поза школою - гуртки, спорт, творчість»

7. Які рекомендації Ви можете надати для покращення процесу адаптації?

«Вважаю, що треба збільшити кількість групових занять, бо на них зараз черга. Також потрібно більше працювати з батьками - можливо, створити групи підтримки для них. І звичайно, потрібна тісніша співпраця зі школами»

Респондент 2 (психолог Марія)

1. Яку посаду Ви обіймаєте у БФ «Право на захист»?

«Я працюю психологом у фонді, спеціалізуюсь саме на роботі з дітьми»

2. Який досвід роботи маєте з дітьми ВПО?

**Продовження Додатку Б**

«З ВПО працюю три роки, починала ще з 2014 року у волонтерських проєктах, а в фонді - останні півтора року»

3. Які основні методи соціальної адаптації Ви використовуєте у роботі з дітьми ВПО?

«У своїй практиці найчастіше використовую ігрову терапію - це дуже ефективно для дітей молодшого віку. Також працюю з пісковою терапією - вона допомагає дітям візуалізувати свої переживання. З підлітками добре працює арт-терапія та елементи когнітивно-поведінкової терапії»

4. З цих методів, які показують найкращі результати?

«Однозначно - ігрова терапія для малечі до 10-11 років. Діти в грі показують все, що їх турбує. А з підлітками найкраще працює поєднання арт-терапії з розмовними техніками - вони вже можуть проговорювати свої почуття»

5. З якими основними труднощами стикаються діти ВПО в процесі адаптації?

«Найчастіше спостерігаю підвищену тривожність, проблеми зі сном, часто бувають страхи - особливо гучних звуків. У підлітків часто бачу агресію або, навпаки, повну замкненість. Також є випадки, коли діти відмовляються вчити українську мову - це теж спосіб протесту»

6. Що, на Вашу думку, найбільше сприяє успішній адаптації?

«З мого досвіду - це стабільність і безпечне середовище. Коли дитина розуміє, що тут безпечно, що є постійний розклад, постійне місце проживання - тоді починається справжня адаптація. І звичайно, дуже важливо, щоб хоч один з батьків був у стабільному стані»

7. Які рекомендації Ви можете надати для покращення процесу адаптації?

«Нам терміново потрібно більше дитячих психологів - зараз черга на індивідуальні консультації. Також варто створити групи підтримки для батьків - бо часто їхній стан напряму впливає на дітей»

Респондент 3 (координатор програм Тетяна)

1. Яку посаду Ви обіймаєте у БФ «Право на захист»?

«Я координатор програм соціальної адаптації, відповідаю за розробку та впровадження програм роботи з ВПО»

2. Який досвід роботи маєте з дітьми ВПО?

«У цій сфері працюю вже майже чотири роки, з них два роки саме в координації програм»

3. Які основні методи соціальної адаптації Ви використовуєте у роботі з дітьми ВПО?

**Продовження Додатку Б**

«Ми розробили комплексну програму адаптації, яка включає різні компоненти: психологічну підтримку, освітню складову, соціально-культурну адаптацію. Також у нас є програма наставництва, де місцеві діти допомагають новоприбулим»

4. З цих методів, які показують найкращі результати?

«Найкраще працює програма наставництва - коли є підтримка однолітків, адаптація йде набагато швидше. Також дуже ефективні спільні культурні заходи - екскурсії, майстер-класи, де беруть участь і місцеві діти, і ВПО»

5. З якими основними труднощами стикаються діти ВПО в процесі адаптації?

«На системному рівні бачу кілька проблем: нерівномірний доступ до послуг - не всі можуть дістатися до нашого центру, брак координації між різними організаціями, які працюють з ВПО, і звичайно - обмежене фінансування»

6. Що, на Вашу думку, найбільше сприяє успішній адаптації?

«Комплексний підхід однозначно. Коли ми працюємо і з дитиною, і з родиною, і з школою - результати найкращі. Також дуже важливе залучення громади - щоб була підтримка з боку місцевих жителів»

7. Які рекомендації Ви можете надати для покращення процесу адаптації?

«Потрібно розширювати програму наставництва, залучати більше волонтерів. Також варто створити єдину базу даних організацій, які працюють з ВПО - щоб краще координувати зусилля. І звичайно, потрібно більше фінансування для розширення програм»

Респондент 1 (Ірина, мама 8-річного хлопчика)

1. Як довго Ви отримуєте послуги БФ «Право на захист»?

«Ми з сином вже 7 місяців відвідуємо фонд, переїхали з Маріуполя»

2. Як Ви дізналися про можливість отримання допомоги від фонду?

«У школі, де син навчається, соціальний педагог порадила звернутися сюди»

3. Яку саме допомогу Ви отримуєте від фонду?

«Син ходить на групові заняття двічі на тиждень, я також відвідую групу підтримки для батьків. Психолог з ним займається індивідуально раз на тиждень. Ще нам допомогли з канцтоварами до школи»

4. Що найбільше допомагає Вам/Вашій дитині адаптуватися на новому місці?

«Знаєте, син дуже змінився після групових занять. Раніше взагалі ні з ким не спілкувався, а тепер знайшов друзів. І психолог дуже допомагає - син перестав боятися гучних звуків»

5. З якими труднощами Ви все ще стикаєтесь?

## Продовження Додатку Б

«Важко з житлом - знімаємо кімнату, дорого. Син все ще погано спить, часто прокидається. В школі проблеми з українською мовою»

6. Що б Ви хотіли змінити чи покращити у роботі фонду?

«Хотілося б більше індивідуальних занять з психологом, бо зараз черга. І може, якісь заняття з української мови для дітей»

Респондент 2 (Олена, мама двох дітей 6 та 12 років)

1. Як довго Ви отримуєте послуги БФ «Право на захист»?

«Ми тут вже 4 місяці, виїхали з Херсонської області»

2. Як Ви дізналися про можливість отримання допомоги від фонду?

«В центрі для переселенців дали контакти, сказали що тут добре працюють з дітьми»

3. Яку саме допомогу Ви отримуєте від фонду?

«Старша донька ходить на арт-терапію та в підліткову групу, молодший син - на ігрові заняття. Нам дуже допомогли зі влаштуванням дітей в садок та школу. Ще отримуємо гуманітарну допомогу»

4. Що найбільше допомагає Вам/Вашій дитині адаптуватися на новому місці?

«Донька дуже чекає на заняття арт-терапією, каже що там можна "виплеснути" все, що турбує. А синові дуже подобається грати з іншими дітьми, він став набагато спокійнішим»

5. З якими труднощами Ви все ще стикаєтесь?

«Найважче - це фінансово. І ще донька сумує за домом, друзями. Часто питає коли повернемось. А син став дуже прив'язаний до мене, боїться відпускати навіть на хвилину»

6. Що б Ви хотіли змінити чи покращити у роботі фонду?

«Може, додати більше занять на вихідних - бо в будні не завжди встигаємо. І було б добре, якби організовували більше спільних заходів з місцевими дітьми»

Респондент 3 (Марина, мама 15-річної дівчини)

1. Як довго Ви отримуєте послуги БФ «Право на захист»?

«Ми приїхали 5 місяців тому з Харківської області, а до фонду звернулись місяць тому»

2. Як Ви дізналися про можливість отримання допомоги від фонду?

«Донька в школі познайомилась з дівчинкою, яка вже ходила сюди. Від неї і дізнались»

3. Яку саме допомогу Ви отримуєте від фонду?

**Продовження Додатку Б**

«Донька відвідує психолога та групу для підлітків. Ще нам допомогли з репетитором з математики - вона багато пропустила через переїзд»

4. Що найбільше допомагає Вам/Вашій дитині адаптуватися на новому місці?

«Психолог дуже допомагає - донька стала менш агресивною, почала планувати майбутнє. І група підтримки важлива - вона зрозуміла, що не одна така»

5. З якими труднощами Ви все ще стикаєтесь?

«Складно з навчанням надолужити. Ще у доньки проблеми зі сном, часто сняться кошмари. І звісно, дуже сумує за татом, який залишився вдома»

6. Що б Ви хотіли змінити чи покращити у роботі фонду?

«Хотілося б більше профорієнтаційних занять для підлітків. І може якісь курси з підготовки до ЗНО - це дуже актуально»

Респондент 4 (Наталія, мама 10-річного хлопчика)

1. Як довго Ви отримуєте послуги БФ «Право на захист»?

«Ми тут 3 місяці, приїхали з Бахмута»

2. Як Ви дізналися про можливість отримання допомоги від фонду?

«У волонтерському центрі порадили, коли син почав погано спати»

3. Яку саме допомогу Ви отримуєте від фонду?

«Регулярно відвідуємо психолога, син ходить на арт-терапію. Ще допомогли зі шкільним приладдям і теплим одягом»

4. Що найбільше допомагає Вам/Вашій дитині адаптуватися?

«Дуже допомагає арт-терапія. Син почав малювати свої страхи, йому так легше їх подолати. І дуже важливо, що тут він знайшов друзів з подібним досвідом»

5. З якими труднощами Ви все ще стикаєтесь?

«Головна проблема - реакція на гучні звуки. Коли літаки пролітають - одразу ховається. І ще важко, що живемо в гуртожитку - дуже тісно»

6. Що б Ви хотіли змінити чи покращити у роботі фонду?

«Може, організувати якісь спортивні заняття для дітей. Синові не вистачає фізичної активності»

Респондент 5 (Володимир, батько 13-річної дівчинки)

1. Як довго Ви отримуєте послуги БФ «Право на захист»?

«Два місяці, переїхали з Запоріжжя»

2. Як Ви дізналися про фонд?

«Класний керівник доньки порадила звернутися»

**Продовження Додатку Б**

3. Яку допомогу отримуєте?

«Донька ходить у підліткову групу та на індивідуальні консультації. Також допомогли з оформленням документів для школи»

4. Що найбільше допомагає в адаптації?

«Спілкування з іншими підлітками тут у фонді. Вдома була замкнена, а тут потроху відкривається»

5. З якими труднощами Ви все ще стикаєтесь?

«Складно з оцінками в школі, особливо з української мови. І дуже сумує за мамою, яка залишилась доглядати бабусю»

6. Що б Ви хотіли змінити чи покращити у роботі фонду?

«Хотілося б більше заходів на вихідних, бо в будні я на роботі і не завжди можу привести доньку»

Респондент 6 (Вікторія, мама 7-річних близнюків)

1. Як довго Ви отримуєте послуги БФ «Право на захист»?

«Майже півроку, виїхали з Краматорська»

2. Як Ви дізналися про фонд?

«Через Facebook-групу переселенців, там мами активно обговорювали цей фонд»

3. Яку допомогу отримуєте?

«Діти ходять на групові ігрові заняття, я відвідую групу підтримки для батьків. Ще нам допомогли з одягом до школи та канцелярією»

4. Що найбільше допомагає в адаптації?

«Те, що діти разом ходять на заняття - їм так спокійніше. І дуже допомагає, що тут є інші близнюки - діти бачать, що вони не одні такі»

5. З якими труднощами Ви все ще стикаєтесь?

«Дітям важко розлучатися навіть на короткий час, панікують якщо не бачать один одного. В школі довелося просити, щоб їх в один клас помістили»

6. Що б Ви хотіли змінити чи покращити у роботі фонду?

«Було б добре, якби організували якісь заняття спортом - дітям потрібно енергію кудись дівати. І може, додати більше творчих майстер-класів»

Респондент 7 (Тетяна, мама 16-річного хлопця)

1. Як довго Ви отримуєте послуги БФ «Право на захист»?

«Чотири місяці, ми з Сєвєродонецька»

## Продовження Додатку Б

2. Як Ви дізналися про фонд?

«Сусідка по гуртожитку порадила, її дитина вже ходила сюди»

3. Яку допомогу отримуєте?

«Син ходить до психолога та на профорієнтаційні консультації. Ще допомогли з підготовкою до ЗНО - знайшли репетиторів»

4. Що найбільше допомагає в адаптації?

«Дуже допомагає, що син почав думати про майбутнє, про вступ до університету. Раніше взагалі не хотів про це говорити»

5. З якими труднощами Ви все ще стикаєтесь?

«Син дуже переживає за майбутнє, боїться що не зможе добре здати ЗНО через всі ці переїзди. Ще є проблеми з концентрацією уваги - важко вчитися»

6. Що б Ви хотіли змінити чи покращити у роботі фонду?

«Хотілося б більше заходів саме для старших підлітків. Може, якісь зустрічі зі студентами чи екскурсії в університети»

**Декларація**
**академічної доброчесності**
**здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ**

Я, Коренюк Аліна Сергіївна, магістрантка 2 курсу магістратури, форма навчання денна, факультет соціології та управління, спеціальність «соціальна робота», освітньо-професійна програма «соціальна робота», адреса електронної пошти: obozenko.alina1991@gmail.com,

– підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами, які постраждали внаслідок воєнних дій» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлена;

– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

– згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата_____ Підпис_____ ПІБ (студент) Коренюк А.С..

Дата_____ Підпис_____ ПІБ (науковий керівник) Чайка І.Ю.